

D A C I A

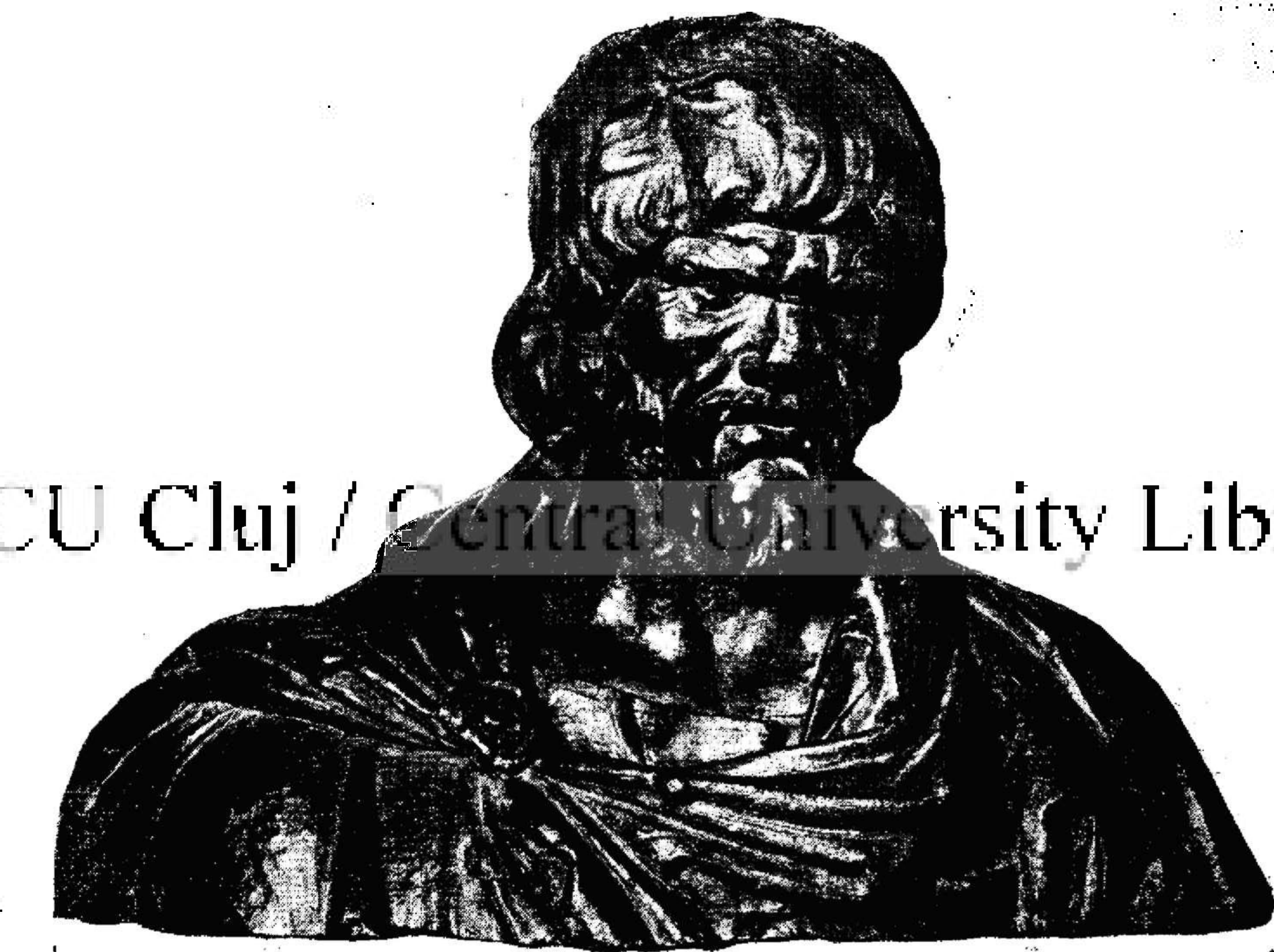
Anul I, Numărul 2

BUCUREȘTI, 1 MAI 1941 • APARE DE DOUA ORI PE LUNA • EXEMPLARUL: 10 LEI

SPAȚIUL VITAL ROMANESC

In tinerețe am ostenit, în Ardeal, la revista «Luceafărul», care simboliza atunci un ideal ce ni se părea sideral: Unirea tuturor Românilor într'o singură organizație de stat. Cu spada cuvântului sfărâmam granițele ce despărțeau trupul neamului nostru, ascultând de îndemnul: «Indrăzniți! Eu am biruit lumea!» Și cu ajutorul lui Dumnezeu, al vredniciei și vitejiei ostășești am izbutit să înfăptuim visul cărturarilor, să reînviem vechea Dacie. Am trăit în ea mai bine de două decenii și credeam că e pentru vecnicie întemeiată. Urmașilor le lăsam sarcina mai ușoară să o consolideze, să o apere, și să ispitească zările de peste frontiere, spre a încerca desăvârșirea celor începute de generația Unirii.

Un destin hain, înfrățit cu slăbiciunea cârmuitorilor, ne-au întors din drum, ne-au știrbit hotarele firești și au lăsat milioane de consângeni să geamă din nou sub jugul stăpânirilor străine. Cum nu putem trăda pe frații năpăstuiți și mormintele părinților și străbunilor, lăsându-le să fie pângărite de năvălitori, trebue din nou să ne încordăm energiile pentru a-i mântui din robie. Redobândirea celor pierdute ne cere să golim iar potirul suferințelor și al jertfelor de sânge.

REGE DAC

Museul Laterano, Roma

Deaceea, la bătrânețe, iată m'am înrolat voluntar în ceata scriitorilor tineri, hotărîți să lupte sub faldurile revistei «*Dacia*», ce îmbrățișează panromânismul și spațiul vital al neamului nostru. Deastădată nu militămm pentru un vis, ca la «Luceafărul», ci pentru realități trăite, pe care n'am fost vrednici să le păstrăm. «Dacia» reprezintă primatul spiritului autohton, al dreptului nostru istoric de a trăi pe acest pământ, pe care-l stăpânim, în continuitate neîntreruptă, din generație în generație și din veac în veac. Rădăcinile existenței noastre sufletești și trupești sunt adânc înfipte în această patrie moștenită din vremuri ce se pierd în negura trecutului. Strămoșii Daci și țara lor sunt ctitorii ființei noastre etnice. Cuceritorii romani și cei ce-au venit pe urmă sunt straturi suprapuse pe temeliile autohtone ale Dacilor. De aceea, noi cei de azi, loviți de nedreptăți, îngenunchiem, spre reculegere, pe țărâna sub care dorm oamenii vechi, ca din tăria și vitejia lor să împrumutăm fulgerul furtunilor și cremenea trăznetelor în lupta ce ne așteaptă.

Mai demult, la «Luceafărul», ne bucuram de libertatea gândirii și a scrisului. Opreliștele, câte erau, le înfrângeam cu îndrăzneală și nu ne păsa de sancțiunile și închisorile stăpânirii streine, pe care voiam să o dărâmăm.

Azi, sub cârmuirea românească, ca să ne propovăduim credințele, trebue să recurgem la ocoluri și să invocăm mărturii ce ni se impun de împrejurări, fără să împărtășim concepția autoritară despre lume, ce urmărește un conformism universal, din care rezultă o uniformitate obligatorie de cugetare și de viață.

Linia de conduită a acestei publicații e cea națională și are în vedere întregirea hotarelor vechi, înlăuntrul cărora se întinde, din antichitate, spațiul vital al neamului românesc, deși forța lui biologică a risipit revărsări masive și dincolo de miezuinele fixate de tratate. Revendicarea acestui spațiu vital constitue singura politică externă a României de azi. Oricine ne va întinde o mână de ajutor pentru realizarea ei îl vom îmbrățișa ca pe un prieten, iar cei ce se vor pune deacurmezișul aspirațiilor noastre îndreptățite nu vor putea fi socotiți decât ca vrăjmași.

In cadrele spațiului nostru vital, va trebui să așezăm temeliile de organizare ale unui nou Stat al națiunii române. Menținem termenul de *națiune*, dându-i înțelesul ardelenesc, întrebuințat de înaintași, și nu cel cuprins în Constituția din 1923, care conferea drepturi Românilor «fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie». In Ardeal nu făceau parte din națiunea română decât cei ce erau de aceeași origine etnică și vorbeau aceeași limbă. Democrația națională din Ardeal era pur românească. Noul Stat național, constituit între hotarele lui firești, va fi locuit numai de Români. Curățirea țării de elementele alogene e o problemă tehnică asupra căreia nu ne putem opri, fiindcă ea presupune schimburi și mutații de populație, adică operațiuni complicate și de durată. Concentrarea Românilor risipiți peste frontierele vechi și emigrați în alte continente, pentru a umplea golurile rămase libere, e cel dintâi capitol de politică internă pentru România viitoare. Numai un Stat național, organizat pe aceste baze, poate da României un nou avânt și poate asigura geniului autohton puterea de creație.

Să ne fie îngăduit a comenta câteva puncte din programul național-socialist, redactat în Februarie 1920, pentru a sprijini cauza dreptății noastre și pentru a completa organizația de stat, în spațiul vital românesc, cu norme în spiritul vremii.

In cel dintâi punct, programul Führerului cere ca toți Germanii să se întrunească într'o singură Germanie-Mare. Acest punct, întregit cu altul, în care se cer țări și pământuri, pentru a hrăni poporul german și pentru a plasa excedentul de populație, preconizează o politică imperialistă.

Führerul, în cartea sa «Mein Kampf», caută să justifice necesitatea acestei expansiuni teritoriale a poporului german. «Numai un spațiu îndestulător pe acest pământ asigură unui popor libertatea existenței». «Pentru Germania, singura posibilitate de a duce cu succes o politică teritorială sănătoasă rezidă în dobândirea de pământuri noi chiar în Europa». — «Dacă în adevăr este loc pe acest pământ pentru viața tuturor, atunci să ni se dea și nouă solul de care avem nevoie ca să trăim. Că n'are s'o facă nimeni de bună voie, nu mai încape îndoială. Dar atunci intervine dreptul fiecăruia de a lupta pentru existența lui, — și ceeace se refuză de bună voie, trebue să se ia cu pumnul».

Citatele sunt suficiente pentru a vedea concepția politică a Führerului și pentru a înțelege realizările din cursul războiului actual. Dar tot Führerul, într'o declarație a sa, la Breslau, în Martie 1936, spunea: «Una din bazele cele mai elementare ale relațiilor dintre popoare este de a lăsa pe fiecare să trăiască așa cum înțelege el».

Noi Românii, nu cerem decât să ni se dea și nouă solul de care avem nevoie ca să trăim și să fim lăsați să ne orânduim viața așa cum înțelegem noi. Nu râvnim la teritoriile altora, deși am avea dreptul, în temeiul tradiției răsăritene, să inaugurăm o politică imperială. Greșala neamului nostru a fost, că a stat mereu în defensivă, din cauza disensiunilor și rivalităților lăuntrice, și că a lăsat să se pripășească pe pământul țării stoluri de venetici din toate colțurile lumii, cari i-au stors vlaga și l-au ținut în șerbie.

Concepția germană de cuceriri se întemeiază pe inegalitatea raselor, după care popoarele tari de rasă superioară, creatoare de civilizații, se deosebesc de cele slabe și inferioare, condamnate pieirii. Această teorie ariană nu ni se poate aplica nouă, deoarece pe pământul Daciei înflorea o civilizație superioară, creată tot de rasa ariană, pe când barbarii din miază-noapte trăiau o viață primitivă. Iar cultura poporului nostru, din cuprinsul aceluiaș pământ dacic, e superioară multor popoare ce se cred chemate să stăpânească lumea. Pe urmă, cum spune un învățat: «Rolurile cele mai mari din viața omenirii nu le-au împlinit în chip exclusiv Statele cele mai întinse și popoarele cele mai numeroase».

In alte puncte, programul național-socialist precizează, că nu poate fi cetățean al Reichului decât cel ce este de sânge german. Numai cetățeanul are dreptul să decidă asupra conducerii afacerilor Statului și asupra legilor lui. Cel ce nu e cetățean e oaspete în Germania și trebue să se supună legilor ce privesc pe străini. Când Statul nu poate procura mijloacele de existență cetățenilor, streinii trebue să fie expulzați din Reich.

In spațiul vital românesc și în organizația noului Stat al națiunii, aceste norme, valabile și posibile în Germania, trebue să fie admise ca valabile și posibile și în România. S'a dovedit cu prisosință, că minoritățile din cuprinsul țării noastre constitue o primejdie permanentă pentru consolidarea și chiar pentru existența Statului național. Conferința de pace din 1919 ne-a impus numai nouă un tratat special cu privire la minoritățile etnice, fără ca minoritățile românești, rămase sub stăpâniri streine, să se bucure de un tratament similar. Deaceea în viitoarea organizație a Statului național niciun grup etnic, strein de neamul nostru, nu poate fi învestit cu privilegii și nu poate să se bucure de drepturi cetățenești.

In noul Stat al națiunii române, în cuprinsul spațiului ei vital, vor trebui să se introducă și alte reforme radicale, de ordin social și economic, în special privitoare la țărănime și la muncitorime. Dacă temelia pe care se reazămă neamul nostru e țărănimea, atunci ea trebue să fie ocrotită și să i se creeze condițiuni prielnice pentru a ajunge la o bunăstare înfloritoare.

O țară cu un potențial demografic rural, cum e a noastră, trebue să se mai îngrijească de plasarea suprapopulației sătești în industrii raționalizate. Un neam fără industrii și fără mașini e prada celor puternici. In industrii munictorimea va participa la beneficiile capitalului în proporția diverselor categorii de prestațiuni. Capitalul urmează să fie pus în serviciul națiunii, nu invers.

Deoarece nu mai e posibilă o întoarcere la economia mondială, în care relațiunile de schimb ale bunurilor dintre economiile naționale erau reglementate de liberul joc al cererii și al ofertei, astăzi se proectează spații economice regionale întinse, cu scopul de a organiza diferitele economii naționale în vederea unei colaborări strânse. România, cu întreg Sud-Estul european, cade în spațiul economic condus de Germania, după proectele oficiale din ultimii ani ale Berlinului. Ministrul Economiei și Băncii Reichului, D. Walther Funk, în lucrarea sa «Wirtschaftliche Neuordnung Europas» stabilește planul de organizare al economiei germane și europene după încetarea războiului. El prevede încheerea unor convențiuni economice pe termen lung; cursuri stabile pentru monetele naționale, cu menținerea sistemului clearing; specializarea muncii pentru a obține un maximum de producție și, în fine, solidaritatea Statelor ce vor intra în spațiile economice proectate. Ministrul Economiei germane nu uită să spună, că «economia de pace ce va veni trebue să garanteze Imperiului Marei Germanii un maximum de siguranță economică, iar națiunii germane un consum maxim de bunuri pentru ridicarea buneistări».

Sistemul blocului economic, cu asigurarea independenței politice, ar putea fi admis, la nevoie, ca util, cu o singură condiție fundamentală: Să se rezolve, în prealabil, problema măsurării valorilor ce se schimbă între părțile componente sau, cu alte cuvinte, să se stabilească criteriile *prețului*.

In cadrele spațiului vital românesc mai trebue rezolvată problema naționalizării capitalului, pe care până acum națiunea română nu a reușit să o soluționeze. Ea nu se va putea face nici în viitor, decât cu sprijinul larg al Statului și cu măsuri severe de apărare a patrimoniului public. Regimul de jaf din trecut trebue să înceteze și colaborarea cu capitalul străin reglementată în așa fel, ca Românii să dețină majoritatea în toate întreprinderile.

Deși nu ne poate fi indiferentă doctrina juridică pe care se va rezima noua organizare a României, în cuprinsul vechei Dacii, totuși credem că ea nu poate fi nici o statocrație fascistă și nici o etnocrație național-socialistă. Noi trebue să ținem seama de tradiție și să clădim construcția Statului, conferind toate drepturile națiunii române, în înțelesul ce l-am precizat. Orice organizație de stat e bună, dacă reușește să apere interesele norodului și dacă-i asigură bunăstarea și propășirea.

Am schițat, într'o expunere condensată, ținuta acestei reviste, arătând țelurile precise ce le urmărește în problemele fundamentale ale neamului.

In aceste vremuri de prefaceri ale continentului și ale lumii întregi, am dori să se grupeze în jurul publicației noastre elita gândirii românești din toate ramurile de activitate intelectuală, pentru a apăra, cu forțe unite, spațiul vital românesc și drepturile neamului nostru asupra pământului dacic.

E o datorie elementară atât pentru cei tineri cât și pentru cei bătrâni.

Octavian C. TĂSLĂUANU

NORME ȘI REFLEXE FRANCEZE

de BASIL MUNTEANU

Imensa și seculara popularitate a literaturii franceze, originală și tradusă, în țara noastră, a avut numeroase consecințe, unele binefăcătoare, altele îndoelnice. Una din aceste consecințe este prejudecata ușurinții. Cartea franceză a devenit așa de familiară publicului nostru, încât calitatea ei de lucru străin se estompează și aproape dispare. Trecerea de la o pagină românească la o pagină franceză nu mai implică la noi acel exercițiu paradoxal de greu pe care-l presupune orice transpunere sufletească similară. Această trecere se întâmplă fără durere, fără efort, ca și cum am înainta pe același teren, ca și cum am trece peste drum, la vecin. Ea nu ridică nici o problemă de adaptare a ochiului, nu provoacă nici un proces de reacțiune, de asimilare sau de rezistență. Sentimentul că descoperim o lume nouă, că pătrundem într'un univers cu alte dimensiuni, lipsește cititorului român de literatură franceză. Cititorul român nu încearcă sensația sguduitoare a unei schimbări de registru sufletesc, nici pe aceea că a pășit pe alt plan de viață, că respiră alt aer, că s'a inserat într'o nouă ordine de lucruri, cu alte determinante și alte scopuri. Cititorul român privește literatura franceză de pe propriul său plan, fără mirare, fără revoltă, fără pasiune. In aparență, acordul dintre el și viziunea franceză se face automat și obligator.

Iluzie de două ori dăunătoare: dăunătoare propriei noastre personalități naționale; dăunătoare facultății noastre intelectuale, pe care o îmbogățim — adică o sărăcim — cu noțiuni debile sau false.

Intr'adevăr, rodul firesc al oricărei lecturi străine e dublu. Citind literatură străină, ne examinăm și ne verificăm pe noi înșine, precizăm și definim propriile noastre poziții. Vom face deci o lectură atentă și critică, o lectură comparată, mereu raportată la realitățile noastre sufletești și locale. Numai astfel o lectură străină devine un exercițiu eficace și rodnic, deci *un exercițiu necesar*. In fapt însă, vechea noastră obișnuită a lucrului francez ne-a blazat și ne-a tocit organul de percepție.

Acelaşi rezultat nul sau negativ pentru inteligența noastră, pe care, în specie, o mobilăm cu noțiunea unei literaturi franceze nediferențiate, ușor de apropiat, situată pe un teren presupus cunoscut, nouă și unde ne este permis să umblăm fără prudență.

In rândurile care urmează, pretindem că lucrurile se petrec cu totul altfel și vrem să depărtăm literatura franceză de ochii noștri blazați sau somnoroși, s'o așezăm la depărtarea și în perspectivele ei naturale, să aflăm câteva din diferențele ei specifice și să-i restituim astfel armatura ascunsă.

Claritate... Eleganță... Vivacitate... Tot atâtea caracteristice evidente ale literaturii franceze în general, așa cum fiecare cititor neprevenit i le atribuie din capul locului. Se adaugă epitete ca «spiritual», «fin», etc. Toate aceste noțiuni sunt juste, dar superficiale și fără imediată semnificație literară. Ele revelează un simptom, nu o realitate. Să încercăm a le substitui noțiuni mai apropiate de această realitate.

Am definit altundeva [1]) ceeace mi se pare cheia literaturii franceze: dualismul raționalist. Despre sensul raționalist al literaturii franceze s'a mai scris, dar nu cred să se fi scris pagini decizive. In orice caz, e sigur că întreaga desfășurare modernă a acestei literaturi este manifestarea unui raționalism intuitiv cu nuanță idealistă, așa cum a fost captat și codificat de către Descartes. Există, într'adevăr, alături de celebra «rațiune» franceză, unanim admisă, o «intuiție» franceză și un «idealism» francez despre care nu se vorbește mai niciodată și care totuși nuanțează și întregesc «rațiunea». Raționalismul francez nu devine «logică» decât la a doua mișcare. Prima lui operație este intuitivă: cu o iuțeală vertiginoasă și o hotărîre exemplară, el desprinde din haosul experienței notele ce i se par esențiale și care vor forma cadrul viziunei sale. Cu acest material de intuiții, raționalismul francez va clădi, riguros și arhitectural, o lume conformă unui plan proiectat de propria-i personalitate.

Va clădi o lume dualistă, în care intuiția obiectivă și proiecția subiectivă rămân perfect distincte. Nici o confuzie panteistă, nici o contopire monistă. In nici o altă literatură nu se poate vorbi cu atâta dreptate de «atitudinea» scriitorului față de obiectul său.

Acest dualism, verificabil la fiecare pas, de la Descartes până la Valéry, produce o consecință capitală: sensul lucid și precis al limitei. Demarcația inițială dintre subiect și obiect dă naștere unui mare număr de alte demarcații, care desemnează, la toate înălțimile și pe toate planurile — psihologie, moral, social, estetic, linguistic — o serie incalculabilă de îngrădiri, de compartimente, de convenții, de norme, de reguli, de categorii.

Priviți societatea franceză modernă. La fiecare nouă etapă, ea încearcă să se conformeze unui «tip» ideal, construit din aspirațiile sale obscure, captate și modelate de gânditori și de scriitori. Iată «le preud'homme» al lui Charron, strămoșul de prin 1600 al vestitului «honnête homme», pe care o jumătate de veac îl va modelà, îl va desăvârși, îl va impune, de la Nicolas Faret (1630) până la Méré, până la Molière, Boileau, La Bruyère. In jurul anului 1700, răsturnare de valori în toate domeniile. Idealul social se modifică și el. «L'honnête homme» e detronat de către «le philosophe», expresia unui veac de sârguințí experimentale, de foarte pozitive și naive ambiții demiurgice. Dar același secol savant va încerca să plângă. Va plânge lacrimile sentimentale și secretate cu grije ale unei «âme sensible» care n'a aflat încă drumul isvoarelor vii ale sensibilității lirice și pentru care mașinăria preromantică a mormintelor, a ruinelor, a nopților, a anotimpurilor, funcționează cu intolerabile stridențe. Paralel cu timpul «âme sensible» și înrudit cu el, se înfiripează tipul «le bourgeois», care va triumfa cu marea Revoluție, se va îngrășa sub Louis-Philippe și va muri de congestie sau de diabet în zilele toarne în tiparul lor rigid fără să noastre.

In umbra acestor tipuri sociale care tind la generalizare, se desvoltă și înflorese tipuri mai modeste, cu extensiune limitată, reprezentând interese de clasă, de corporație sau de ideologie. Ce altceva era «le courtisan» sub vechiul regim, «le sans-culotte» și «le merveilleux» sub Revoluție și Directoriu, «le bohème» pe la 1850, «le républicain», «le radical» și mai ales «le laïc» de după Comună, în fine «le syndicaliste» sau «le militant», produsele unui socialism ale cărui isprăvi le-am putut admira până în anii din urmă?

Toate aceste perseverente încercări de tipizare a omului și de codificare a statutului său uman și social trădează invincibila tendință franceză de a cristaliza viața în alveolele unor categorii cu pretenții, mereu desmințite, la eternitate. Dar ele trădează și nevoia latentă a unui idealism care impune omului francez voința de a realiza o idee superioară individualului și de a se conforma acestei idei normative.

Privită sub specia acestui idealism tipic, literatura franceză e revelatoare. Ea, și cu deosebire literatura moraliștilor, și-a propus totdeauna, din instinct, să descopere și să modeleze tipul uman și social al epocii, sau cel puțin să-l incarneze, să-l difuzeze, să cânte, să plângă, să râdă, să demonstreze spre maxima lui satisfacție. Exemple? Ele sunt nenumărate. Vom aminti numai că, de la Pascal la La Bruyère, prin Molière și Boileau, literatura clasică răspândește în mii de exemplare portretul adevăratului suveran al vremii, care era mai puțin Louis XIV decât «l'honnête homme».

Alături de «tipurile» umane mișună normele morale și ideile-limită. In general, clasicismul francez se conformează acelor riguroase prescripțiuni de conduită care se numeau «les bienséances». Consecințele sunt deseori extravagante, iar pentru străinii puțin familiarizați cu sensurile franceze, de neînțeles. In 1640, după reprezentarea tragediei *Cinna*, Guez de Balzac, epistolierul, adresează lui Corneille acest elogiu, pe care un amator modern de culoare locală l-ar socoti ofensător: «Vous nous faites voir Rome tout ce qu'elle peut être à Paris... Vous êtes le vrai et fidèle interprète de son esprit... Je dis plus, *vous êtes souvent son pédagogue et l'avertissez de la bienséance* quand elle ne s'en souvient pas». Iată dar pe Corneille reformând retrospectiv Roma, în numele unor legi care, fiind franceze, deveneau fixe, imutabile, eterne.

Aceleași limite în estetică. Regulile, celebrele reguli clasice, pe care străinii le socotesc astăzi drept simple ciudățenii arhaice, nu erau decât aspectul literar al codului uman de «bienséances»: ele erau politeța literaturii. Pregătite de Renașterea italiană pe baze aristotelice, ele nu-și vor dovedi rodnicia decât în literatura franceză. Singură această literatură va izbuti să se toarne în tiparul lor rigid fără să piardă nimic din vitalitatea ei estetică. Dimpotrivă: pentru cine cunoaște tribulațiile literaturii preclasice din prima jumătate a veacului, cu timidele ei încercări de pitoresc și de liberare, cu naivele ei deslănțuiri de forțe care nu cereau decât să înflorească înlănțuite, regularitatea clasică apare, nu ca o silnică și artificială construcție logică, ci ca expresia întru câtva spontană a unui raționalism instinctiv, intuitiv și idealist, adică a însăși ființei franceze. De aici, în cadrul celor mai riguroase îngrădiri, suverana libertate a creatorului *Fedrei*.

Se crede în deobște că Victor Hugo a dat lovitura de grație acestor convențiuni aparent fragile. Da, în măsura în care ele reprezentau un simplu ideal de școală. Dar ele reprezentau mult mai mult decât atât! Ele reprezentau o modalitate de viață spirituală. Ele întrupau instinctul și sentimentul necesității, inerent ființei franceze. Iar acestei necesități, sub o formă sau alta, nici un scriitor francez demn de acest nume, începând cu însuși Victor Hugo, nici o individualitate și nici o instituție franceză în manifestările lor curente, nu s'au sustras până astăzi. Paul Claudel constată undeva *(Positions et Propositions*, I, 1928, p. 19) că Francezul are oroare de hazard, de accidental, de neprevăzut; că el simte nevoia să se justifice la fiecare pas față de sine însuși și față de vecinii săi, ca și cum ar fi chemat să răspundă pentru te miri ce greșală infamantă. Dar acest sentiment al unei permanente stări de responsabilitate, acest inviolabil imperativ al necesității nu este altceva decât matca generatoare a atâtor convențiuni, categorii și norme care zăgăzuesc scrisul și inspirația franceză de totdeauna, care îngrădesc și în același timp valorifică libertatea și individualismul francez.

Intru cât privește poezia, s'ar putea dovedi că versul liber, în ciuda realizărilor pe care le-a permis, nu exprimă spontan ființa franceză. Versificația severă și luminoasă a lui Paul Valéry e mult mai semnificativă decât versetul liric al lui Paul Claudel, care încearcă o așa de curioasă descătușare formală a unui fond riguros catolic și francez, și care rămâne oricum tributarul unei limbi profund formale și formative.

De altminteri, până și cei mai recenți teoreticieni ai poeziei nu înțeleg poemul decât în cadrul tradiționalei regularități. Pentru Thierry Maulnier *(Introduction à la poésie française*, 1939, p. 31) «regularitatea poemului este singurul mijloc de care dispune poetul pentru a da neprevăzutului caracterul necesității»... Literatura franceză n'a admis niciodată deslănțuirile fortuite, neratificate de rațiune, neverificate prin context. Miracolul artei franceze stă tocmai în exacta coincidență dintre invențiune și tiparul pregătit de totdeauna s'o primească, s'o verifice și s'o promoveze: fenomen «necesar» și dualist pe care nici o altă literatură modernă nu ni-l oferă.

Această literatură definită și categorică nu poate fi decât o literatură strict umană. Efluviile metafizice și mistice nu se infiltrează în celulele ei ermetic închise. Căile infinitului psihic sau fizic n'o ispitesc. N'o ispitesc nici degradările insensibile și pierderile finale în vag, în incomensurabil, în nedefinit. Germinațiile obscure, demersurile întortochiate ale sentimentului și ale gândului, procesele ascunse și aproape oculte ale subconștientului, nu i se par un material demn de elaborare literară. Literatura franceză e o literatură de procese majore, ajunse la maturitate, o literatură de lumini și de eminențe. Pascal expune cele mai adânci mistere la lumina solară a rațiunii și le tratează cu o geometrică preciziune. Iar «vagul poetic» al lui Chateaubriand, văzut și admirat din exterior, e despuiat de atributele și virtuțile lui misterioase, tocmai fiindcă a fost identificat și definit cu perfectă luciditate. Astfel, umană prin excelență, literatura franceză aruncă dincolo de limitele lucidității sale orice solicitare metafizică, inefabilă sau pur și simplu obscură.

Alte limite o vor despărți de pitorescul naturii. Delicioasele decoruri marine și păduratece construite de Chateaubriand, rămân *decoruri*. La Chateaubriand, natura exuberantă de pe malurile fluviului Meschacebé se ordonează și se orhestrează artistic. In sălbătăciunea silvei americane, artistul intervine cu vigoare, dispunând planurile, ajustând tonurile și introducând pretutindeni categoriile franceze. Cu mai mult sau mai puțină discreție, așa procedează orice peisagist literar francez.

Astfel, nu omul pierdut în infinit, nici omul pierdut în natură, va fi eroul literaturii franceze. Acest erou va fi omul în sine, considerat în interesele și reacțiunile lui primordiale, adică morale și sociale. Omul francez nu e în funcția realităților obscure sau masive care-l depășesc, îl strivesc sau îl manevrează. El se sustrage acestor forțe prin vigoarea rezistenții sale voluntare, prin luciditatea sa și mai ales prin sentimentul său de responsabilitate.

Intr'adevăr, întreaga literatură franceză, de la marii tragici până la ultimii romancieri, e populată de oameni care disting binele de rău și care, prin această luciditate, își cunosc vina și își recunosc implicit responsabilitatea. Vina tragică a eroului francez este rareori vina naturii oarbe și corupte, așa cum voiau Janseniștii. Ea este vina lucidă a unui om dăruit totdeauna cu acea jumătate de grație jezuită (grația suficientă) care-i permite să-și cunoască păcatul, dar nu-i dă puterea să-l învingă. Așa este vina eroilor cornelieni. Iar la Racine, unde fatalitatea naturii corupte se deslănțuie fără rezistență, așa cum înțelegeau dascălii săi janseniști, întreg acest proces al căderii se petrece în lumina crudă a unei rațiuni de astădată debilă și pasivă.

Ființă morală, omul francez este în acelaș timp o ființă socială. Nu insistăm aici asupra acestei curioase simbioze, plină de consecințe remarcabile, a sociabilității și individualismului francez: e o problemă care trebuie tratată atent. Vom afirma numai că literatura franceză și eroul ei uman, sunt încărcați de note, de reflexe și de reacțiuni sociale, așa cum se cuvine celei mai puțin «solitare» dintre literaturi.

Dualism — limite — categorii — necesitate — umanism, tot atâtea noțiuni care se determină reciproc și alcătuiesc personalitatea celei mai riguroase dintre literaturile moderne. Credem că, așezată în această lumină, literatura franceză capătă sensul ei adânc, care-i permite să se facă înțeleasă și citită cu eficacitate.

[1]) *Sensul și interesul cunoașterii literare*, în No. actualmente sub presă al «Revistei Fundațiilor Regale».

DINCOLO DE ALBELE VĂI

Dincolo de albele văi în sfâșiata Câmpie
Cuprins între dealuri de holde aurii
Un sat întâlnești, călătorule.
Stă singur nopți, zile dearândul
Cu pânzele jalei pe față.
Nimica nu-l scoate din aspra-i durere.
Pădurea bătrână-i alături
Ci-o vorbă nu spune Crăiasca.
Și drumul sosește mâhnit
Dar nimeni nu'ntreabă: «de unde
Vii, drumule fără hodină?»
«Ce vânt te aduce?» sau: «unde
Pleca-vei acum pe'ntunerec?
Rămâi printre noi că e seară!»
In calde tipare străvechi,
Ascunse sub streașini de pae,
Singure'n fundul grădinii
Sau aplecate pe poartă.
Căsuțe umile ascultă.
Vai, parcă le-a prins un vânt de'mpietrire
In jocul de cete de-altădată.
Lung ziua la ele se uită.
Din crucea amiezii pogoară
Și noaptea le varsă pe frunte
Linţoliu de albă tăcere,
Și zorile'ncet se ridică,
Rotire de crug fără capăt.
Ci ele rămân de veghere.
Se uită lung peste coline
Și-așteaptă, așteaptă.
Și zilele trec după olaltă
Purtând ale nopților negre
Și strălucitoare sicrie pe umeri.
Cu bărbile'n piept lângă mese
Bătrânii din neamul lui Gelu
S'așează la cină, iar gândul
Se duce de-acasă departe.

O, sfinte cămine, zadarnic, zadarnic
In noaptea de acuma mă scol peste câmpuri
Cu o mie de vulturi pornind către voi.
Pierdute îmi sunteți voi mie.
Dar alte vlăstare vor da din stejarul de aur
Și ele simți-vor în freamătul tânăr
Umbrele voastre călcând pe nouile drumuri.
Atunci din morminte 'nvia-vor pribegii:
Cenușa lor fără hodină
Intoarce-și-o-vor la străbunele altare.

CÂNTEC DE DOR

Cum mă uit pustiu spre miază-noapte,
Cam la stânga drumului de lapte.
Te ghicesc Câmpie cu isvoare,
Vale a Someșului cântătoare!

Și văd iară peste văi și munți
Dar nu pot cuprinde ce mă doare.
Satule bătrân, la ce te uiți,
Mai ții minte țara noastră mare?

Poate că sub steaua asta mièrie
Diviciorii mei mai stau de strajă
Și sub bolta plină de puzderie
Sună'n mine vocile de vrajă.

Colo'n lungul văii către Dej
Lunecă o sanie'n vârtej,
Da nu-i sanie ci arătare
Voiu mai face drumul ăsta oare?

Au rămas acolo toți ai mei.
Pod de-argint întinde-aşi pân'la ei.

Dar voiu aștepta până la vară
Când va da'n Crăiasca frunză iară
Și-o să ardă casa ulițului
In capătul Clujului.

Emil GIURGIUCA

MISIUNEA ROMANA

de DAN BOTTA

In ziua în care împăratul Constantin muta în Răsărit — în Byzantium, fundația thracului Byzas al cărui nume răsfrânge etimologic Buzeul — însemnele autorității și simulacrele Romei, el încredința poporului roman din Răsărit împlinirea misiunii romane.

Născut la Serdica, în Dacia Mediteranee, Constantin cel Mare a văzut în izvorul de energie al pământului thracic, garanția conservării grandiosului patrimoniu roman.

Thracii aceștia în cari — după opera multi-seculară de colonizare a Romei — vibra o intensă conștiință romană, aveau să întindă imperiul cotropit de Barbari, prin virtuțile geniului lor ancestral, până la limitele trase de Caesar.

Justinian, născutul din vița lor, acela care va înfățișa în Cetatea lui Constantin cea mai înaltă tradiție a Caesarilor, va evoca, într'una din Novellele sale, freamătul de luptă și ideia de energie virilă care se ridică în suflet odată cu numele lor: *Siquis Thracum regionem nominet, statim una cum dicto virilitas quaedem animum et militarium copiarum, bellorum ac pugnae cogitatio subeat...*

Reeucerite de sabia lui Belizariu, de geniul militar al Impăratului, Italia, Spania, Gallia, Africa participau — dar pasiv-vegetativ — la marea creațiune imperială.

Protecția legiunilor pierduse din vigilența sa, administrația romană — sub continua presiune a Barbarilor — ceda. Invadate de Barbari, populațiile acestor provincii celebrau — retrase într'o noapte quasi-biologică, singura noapte a istoriei evului mediu — nunta barbaro-latină.

Infuzia sângelui barbar va precipita o nouă structură etnică. Națiuni noui vor răsări — națiuni de limbă romanică — dar străine de conștiința romană, străine chiar de amintirea ei, națiuni cari vor crea forme de stat originale sau vor adopta pe ale Barbarilor: regalitatea, feudalitatea, dreptul burgravial.

In plinul de mândrie Chronic al său Cantemir — care intuise marile căi ale Istoriei descrie, în acest chip, constituirea națiunilor romanice occidentale: «Căci toate cele despre apus ale Evropei niamuri, măcar că astăzi mari tari și evghenisite sunt, însă alți părinți nu-și pot cunoaște, fără numai pe Goți, Vandali, Unni, Sclavoni, adică ale Schiției înghețate rumpturi, și mai cu deadins pre singură Italia atâta smintitură și amestecătură de varvari au cuprins-o, cât precum odinioară kynicul Diogheniș, cu făclia aprinsă amiază-zi pe uliță, așa astăzi in mijlocul Romei pre cel biriș Roman cineva a-l cerca mult să se ostenească, și deabia să-l nemerească, ca din varvari să-l poată alege».

Cantemir anticipează ceeace istoricii de mai târziu vor desvolta pe larg.

Ludwig Woltmann a demonstrat magistral originea germanică a marilor nume ale Renașterei. Chiar acelea de consonanță latină se ridică la un prototip germanic, sau purtătorii lor sunt de viță germană.

Prestigiul Constantinopolei, magnificența ei, fascina pe toți acești barbari. Ei au început atunci să imite imperiul, să-și caute cu înfrigurare modele în opera lui.

Că noi am fost, sub egida Impăratului roman, înșiși Romanii.

Romanitatea noastră ale cărei centre de energie se aflau pe pământul thracic, apărat de legiuni, a păstrat intactă conștiința romană, numele roman.

Nici un popor barbar n'a dominat acest pământ, in chipul continuu și activ în care au făcut-o Francii și Burgunzii în Gallia, Longobarzii în Italia, Vizigoții în Spania.

Acel *imperator Romanorum* dela Constantinopole a fost, in cea mai strictă accepțiune, *Impăratul Românilor*.

Până la moartea împăratului Mauriciu (602), istoria e făurită de nume cari concordă, în resonanța lor, cu numele umile săpate pe pietrele de mormânt de pe tot întinsul Romanității thracice. Chiar atunci când profilul latin al unui nume mare e indiscutabil, izvoarele desemnează un thrac, *un bessica ortus progenie*.

Invazia Slavilor și așezarea lor in văile de pe teritoriul prin excelență românesc al Moesiei, al Daciei Aureliane, al Macedoniei, cari au provocat profunde dislocări de populație, au resfirat conglomeratul românesc și au redus la o viață tot mai precară pe cei refugiați în munți, — adăpostiți — precum arată Nicetas Acominatos — în cetăți cățărate pe stânci, la înălțimi cari înfruntă norii.

O separație se produce atunci — un hiat plin de triste urmări — între viața de curte romană, de cultura clasică latină, osificată in limba care tindea să devină limba de dicționar, și viața plenară, în continuă evoluție, a acelora cari erau Romanii.

Incă la sfârșitul secolului VIII, Theophanes Confessor însemna, ca rostite într'o limbă specială, o limbă a patrici, πατρῴᾳ φωνῇ, cuvintele *«torna, torna, fratre»* cari provocaseră un desastru, în 495, armatei lui Commentiolus — cuvinte cari au totuși un atât de limpede profil latin.

Grecii sunt aceia cari, în aceste împrejurări ale Curții romane, — confinată într'o cultură de tradiție hellenică, depărtată de stratul de energie populară romană a Imperiului, — au preluat, pe nesimțite, patrimoniul imperial.

Ei își spuneau acum — renunțând la orice veleitate hellenică — Ρωμαῖοι, Romani.

Totuși titlul imperial de βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων, transcripție a latinului *imperator Romanorum*, nu a putut înceta să se raporte la Români. El s'a răsfrânt însă și asupra Grecilor cari — aflați în patrimoniul lui Constantin cel Mare — au început să se manifeste, pe tărâmul politic, ca Romani.

Târziu, în amurgul acestui Imperiu, redus la limitele etnice ale Hellenismului, suferind puternica presiune a Păgânului, în incordarea desperată a ultimilor lui apărători, se va rosti răspicat cererea ca Impăratul să renunțe la acest titlu care nu-l mai exprimă, și să se numească, înfârșit, împărat al Hellenilor.

Probă că titlul roman de usurpație nu răspundea — după atâtea secole — sentimentului național hellenic, că el nu era decât în aparență, relativ la Helleni.

Trancripția *Grec* pentru Ρωμαῖος — practicată de Cruciați, cari disputau titlul de *roman* imperiului lor de creație barbară — a fost adoptată de o istoriografie românească cu totul ignară, ca și de toți vrăjmașii Romanismului. Cruciații — precum vom vedea — acordau însă cuvântului *Grec* sensul imperial al lui Ρωμαῖος.

Să luăm aminte: acest cuvânt s'a aplicat exclusiv patrimoniului etnic al lui Constantin cel Mare — Românilor și Grecilor, prin excelență — și el n'a denumit niciodată popoarele barbare stabilite în Imperiu — Slavi sau Bulgari — chiar dacă existența lor politică a fost recunoscută de Impăratul.

Villerhardouin, care a istorisit cu o pană muiată în amar, înfrângerile suferite de ai săi dela Ioanițiu, va scrie limpede că acest «vlah» acest «rege al Vlahiei» era unul dintre Grecii Impăratului: *Et sachiez que en cele ost où l'empereres ala, que tuit li Grieu de l'une part et de l'altre del Braz vindrent à lui, et à sa comandemant et à sa volenté, et li firent fealté et homage con à lor seignor, fors solement Johanis qui eres roi de Blaquie et de Bougrie. Et cil Johanis si ere un Blas...*

Accepțiunea politică pe care Villehardouin o dă cuvântului *Grec* este, în chip evident, singura posibilă. Numai așa se poate interpreta afirmația atât de desbătută — din care străinii au tras o serie de concluzii mincinoase — a principesei Ana Comnena: *Vlahi, zice* ea, sunt acei Ρωμαῖοι —și s'a tradus *Greci etnici* — *dedați vieții pastorale.*

Și acest text era atât de clar!

Cuvântul însuși de *Vlah*, în apariția căruia savanții orbiți de analogiile pe cari le oferea constituirea națiunilor occidentale, au văzut ivirea pe lume a poporului românesc, este un cuvânt străin de realitatea românească.

Secole întregi, acest cuvânt a fost unicul nostru nume in graiul străinilor, impus oficial de toate cancelariile, și totuși, în limba românească, nu l-am putut adopta.

Noi n'am încetat de a ne considera Romani.

«Vlah» este cuvântul prin care popoarele slave au desemnat, în genere, pe Romanicii din calea lor. Prezența lui atât de întâmplătoare în istoriile bizantine nu este legată de constituire poporului român, cum nu e legată prezența în ele a cuvântului «Nemitzes» — cuvânt prin care Slavii desemnau popoarele germanice — cu nașterea poporului german.

Când Bulgarii cari reprezentau în totalitatea lor nu mâna de oameni descălecați în Peninsulă ci o viforoasă mare etnică — Slavii de Sud — au fundat în secolul IX, un stat, caracterul imperial al acestuia n'a putut fi imprimat decât de o colaborare românească.

Titlul roman pe care împăratul de națiune slavă și-l acorda sie-și — *țar al Bulgarilor și al Romanilor* — nu este, cum au crezut istoricii, o deșertăciune: Romanii din acest titlu sunt Românii, aceia cari reprezentau în fața tuturor principiul de existență a Imperiului.

Pomenind pe străvechii autocrați bulgari ca pe predecesorii săi — *prisci illi nostri predecessores* — Ioanițiu le atribue titlul latin pe care însuși îl poartă: *Imperatores totius Bulgarie et Blachie.*

In alt document — în care exaltă originea sa romană — Ioanițiu amintește pe țarii Simeon, Petru și Samuel ca pe proprii săi străbuni: *...secundum consuetidinem predecessorum meorum Imperatorum Bulgarorum et Blachorum, Symeonis, Petri et Samuelis, progenitorum meorum...*

Nu este totuși vorba de o descendență ideală. Cronicarul german Ansbertus, care știe că cel dintâiu dintre Asanizi, Petru, e un *Flachus* un *Dominus Flachorum*, confirmă spusele lui Ioanițiu — el descinde din vița regilor anteriori: *duo fratres, videlicet Petrus et Joannitius, de priorum regum prosapia descendetes.*

Iar Papa știe — «din auzite» — că acești străbuni ai lui Ioanițiu își trăgeau originea din Roma: *Nos autem, audito quod de nobili Urbis Romae progenitores tui originem traxerint...*

Ce legătură de sânge poate fi între «regii anteriori» — bulgari în părerea tuturor — și acest vlah care se revendică cu ardoare dela sângele și patria sa italică: *a sanguinis et patrie nostre a qua descendimus!*

E probabil — și tema aceasta ar putea interesa istoria — că în vinele întâilor «împărați «*bulgari*» *curgea un* nobil sânge vlah.

Numele biblice pe cari le poartă, nume pe cari Veniamin din Tudela le revelase la Românii din Thessalia — *suis iudaica nomina imponunt* — ar putea fi un alt indiciu românesc.

E sigur însă că imperiul Asanizilor — atribuit integral Bulgariei de istoriografia bulgară — a fost integral românesc. Mărturiile istoricilor contemporani — în fruntea cărora e minuțiosul Nicetas Acominatos — sunt unanime.

Furia iredentă a Bulgarilor își poate afla un argument — singurul altminteri — în caracterul oficial al acestei creații românești. Ioanițiu s'a intitulat, într'adevăr, în scrisorile sale latine: *Imperator Bulgarorum et Blachorum.*

Villehardouin, care a descris, însoțindu-le cu lungi strigăte de jale, faptele de arme ale acestui Român, l-a numit cu predilecție: *le Blas, le Blac, le roi de Blaquie.*

Am cercetat in textul lui Villehardoiun frequența titlurilor pe cari le poartă Ioanițiu. El este numit de 18 ori *roi de Blaquie et de Bogrie*, de 18 ori *roi de Blaquie*, — nici o dată *roi de Bogrie*. Țara lui poartă invariabil un singur nume — România, *la Blaquie.*

Caracterul pur formal al întâiului titlu — sub care se ascunde singura realitatea romnăcească — se desprinde limpede din cronica lui Villehardouin — documentul cel mai de preț al epocei lui Ioanițiu.

In documentele sale slavone, Ioanițiu își spune *împărat al Bulgarilor și Grecilor*, ceeace nu poate fi decât transcripția exactă a titului latin: *imperator Bulgarorum et Blachorum*. Cuvântul *Grec* are, în aceste documente, accepțiunea politică pe care am semnalat-o în textul lui Villehardouin.

Adoptarea slavonei ca limbă a documentelor și a Bisericei s'a impus probabil Românilor ca o necesitate. Ei dominau o populație slavă care avea privilegiul de a poseda un seris. Opera lui Methodiu și Cyril a fost determinantă pentru expansiunea — pe tărâm cultural — a limbilor slave. Ioanițiu n'avea pentru limba Românilor — limba vie, care cu secole înainte, în virtutea propriei sale inerții, devenise ceeace izvoarele numeau *«lingua rustica romanisca»* — un alfabet apropiat în care să transcrie diversitatea sunetelor romanești. Scrisul latin și cel bizantin nu prezentau acest dar elementar: de a fi scrisul unui grai viu, imediat accesibil, grai care devenise în virtutea operei cyriliene, o limbă a textelor sacre.

Cadrele oficiale, odată create, au fost transplantate, mai târziu în Țara Românească, de Basarabii cari vor întemeia acolo, — în limitele unei străvechi autohtonii daco-romane întreținute de fluxul neîntrerupt al vieții populare dela Miază-zi — vulturii tradiției imperiale romane.

Nu pretinsa superioritate a culturii bulgare — cultură absolut inexistentă în acel timp — ne-a îndemnat, așa dar, să folosim oficial limba slavonă, ci o fatalitate, am zice, naturală. Ea derivă din actul de oportunitate politică a Patriarhului Constantinopolei care a făcut din graiul inform al Slavilor barbari — cu ajutorul operei de proselitism a lui Methodiu și Cyril — o limbă scrisă, de prestigiu eclesiastic.

Nu se poate pretinde, însă, că limba slavonă nu și-a exercitat influența asupra culturii românești. Ei, dimpotrivă, — ca expresie a unei culturi paupere, fără nici un orizon metafizic, fără nici o tradiție, lipsită de energie creatoare, — i se datorează începuturile atât de modeste ale culturii oficiale românești.

Cât de mari erau posibilitățile de creație ale sufletului românesc, față de formele culturii oficiale slavone, se vede limpede în cultura populară — tezaur al unui popor înzestrat cu simțul frumuseții supreme, mărturisind în operele sale, tradițiile unei străvechi și complexe culturi.

Deși absolut străină în spirit, cultura slavonă a impus Românilor, prin puterea tehnică a repetiției, o serie de cuvinte, de interes liturgic sau politic, cari constitue aproape singura mărturie a influenței slave asupra realității românești.

Caracterul neologic al tuturor slavismelor din limba românească nu e încă un lucru acceptat. Limba noastră a căzut de mult în cercul de atenție al slaviștilor de națiune slavă, — profesori de reputație europeană, ca Miklosich, Kopitar, Jirecek... — cari în zelul lor fanatic pentru cauza slavismului integral au tras din studiul limbii românești o serie de false concluzii. Acestea, la noi, au fost aplaudate de mulțimea equivocă a linguiștilor iudei.

Adevărul e că nici una din formele graiului romanesc n'a cunoscut pecetia slavă. Morfologia ca și sintaxa lui sunt integral latine. Nici unul din cuvintele slave pe cari le-am adoptat n'a suferit în fonetismul său, acele transformări, pe cari, în cursul unei evoluții milenare, le-au suferit cuvintele latine. Slavismele au rămas intacte, demonstrând, în acest chip, lipsa lor de participație în fluxul organic al vieții românești.

Un slavist — român de astădată, profesorul Bărbulescu — a demonstrat admirabil în cartea sa despre individualitatea limbii române, că transformările unor cuvinte vechi-slave din această limbă — transformări pe cari se întemeia pretinsă influență bulgară — nu sunt deloc produse ale unui fonetism românesc, thraco-latin, ci aparțin întru totul fonetismului limbii vechi-slave.

Fântânile noastre originare sunt pure de orice flux slavon.

In schimb, se știe destul de puțin despre influența radicală pe care un popor de cea mai veche cultură, de mândră descendență romană, depozitar al unei tradiții de autoritate unice în lume, a exercitat-o cu siguranță asupra unor puhoaie umane, revărsate — precum spune Cantemir — «din cea mai din fund a Crivățului varvarime».

Cercetări de această natură — întreprinse departe de marea fascinație a slaviștilor iredenți — vor duce desigur la afirmarea acelor adevăruri românești pe cari toate mărturiile istorice le impun cu o putere elementară.

Fenomenul comunității de cultură a popoarelor Peninsulei — din care doar cel românesc posedă garanțiile unui trecut milenar pe pământul ei — n'a intimidat pe fanaticii Slavismului. Ei au putut pretinde — și o ignară etnologie românească s'a înclinat — la caracterul original-slav al acestei culturi. Pe pământul în care marii rapsozi ai Thraciei au făcut pietrele sensibile, și animalele docile Cântecului, pe pământul unor tradiții de spiritualitate fără seamăn în Europa, au venit Slavii, așa dar, și au inventat Lyra?

Sau — ce e mai straniu — Bulgarii se declară, pretutindeni, ca fiind ei înșiși acești Thraci. Dar continuitatea Thracismului nu e posibilă decât sub forma romană. Numai Românii pot fi titularii ei. Peninsula era perfect romanizată la descălecarea Slavilor sau la aceea a hoardei lui Asparuh.

Românii n'au cunoscut, așa dar, ca națiunile romanice occidentale, influența sângelui barbar.

Născuți în spiritul instituțiilor Romei, ei s'au manifestat implacabil ca Romani. Misiunea imperială conferită Românilor implica în mod necesar conștiința descendenței romane.

O tristă școală de istorie românească a putut învăța că întâii cronicari ai Moldovei sunt acei cari au deșteptat, dintr'un somn letargic, conștiința romanității românești.

Intre multiplele infamii — de model occidental — practicate de această școală era și aceasta: Cum a putut conserva acest popor conștiința romană, când alte popoare romanice, mult mai fericite, au pierdut-o?

Textele — de n'ar fi decât ele — sunt de o eloquență fără seamăn.

Ioannes Cinnamus, biograful împăratului Manuel Comnenul cita, în secolul XII, despre Vlahi propria lor afirmație. «Ei spun — zice Cinnamus — că sunt veniți de demult din Italia»...

In secolul XIII, Papa Ioanițiu III atestă și el că poporul românesc afirmă o descendență romană. *Populus tere tue* — scrie el împăratului Ioanițiu — *qui de sanguine Romanorum asserit descendisse: Poporul țării tale care pretinde că se trage din sângele roman.*

Francesco della Valle, în relațiile sale asupra drumului pe care l-a străbătut prin Țara Românească, înseamnă — suntem în al XVI-lea secol, și cel dintâiu cronicar al Moldovei nu se născuse încă: *Si dimandono in lingua loro Romei perchè dicono esser venuti anticamente da Roma* — ...se chiamă în limba lor Români, deoarece spun că au venit în vechime din Roma.

Aceeași afirmație o culege, de astă dată dela umili păstori din Transilvania, în acelaș timp, Giovanandrea Gromo — cel atât de puțin înclinat către ei, ostil națiunii valahe: *Si tengono discesi da colonie romane.* Spun că se trag din colonii romane...

Și, în drumul pe care-l străbate în Moldova, Pierre Lescalopier, care-și dărue atributul de «Parisien», culege din acest al treilea principat românesc, și în acelaș secol, aceeași afirmație invariabilă: *Ceux du pays se disent vrays successeurs des Romains* — spun că sunt adevărați descendenți ai Romanilor.

Și în zilele invaziei care avea să-l ducă pe strălucitul tron al lui Ștefan, pe care va cunoaște însă lacrimile amare ale înfrângerii în proclamația pe care o adresa Moldovenilor *valenti homeni et gente bellicosa, discesi dali valorosi oRmani quali hano fatto tremer il mondo*, Despot le cerea o luptă aprigă asupra Păgânilor, cu o neîncetată vărsare a sângelui lor. Și încheia: și așa vom face cunoscuți lumii întregi pe adevărații Romani și născuți dintr'înșii, și numele nostru va fi nemuritor. *Et a questo se faremmo cognoscer a tutto il mondo li veri Romani et discesi da queli, et il nome nostro sara immortale.*

Când, așa dar, cu dorul de a deștepta în suflete icoana bărbăției din trecut, întâii cronicari ai Moldovei, evocau descendența romană a poporului românesc, ei nu făceau decât să transcrie cea dintâiu, cea mai elementară — sfânta banalitate a nației lor.

ARTA ȚARANEASCA

Nu fără temeiu România a fost numită țara artei populare; așa este cunoscută și în străinătate. In adevăr poporul român s'a realizat și exprimat pe plan artistic într'un chip superior, așa cum nu s'a întâmplat în celelalte activități ale sale. Dimensiunea artistică a vieții este aici deplin trăită. In satul românesc arta este o expresie a comunității de viață și totodată, am putea spune, o năzuință a ei. Deaceea arta este prezentă pretutindeni în civilizația noastră sătească.

In legătură cu arta populară este necesar să precizăm dela început termenii cu care lucrăm. In sens obișnuit se spune artă populară artei populare spațiale; se lasă deci în afară domeniul literaturii și al muzicei. Cu toate că acest sens este restrâns, rămânem la el. Expresia «arte spațiale» este însă abstractă; pentru o mai precisă deosebire, le putem spune și arte ale materiei. Intre acestea enumărăm: arhitectura (construcția), sculptura și crestăturile în lemn, pictura pe lemn sau sticlă (icoanele), ceramice, țesăturile, alesăturile și broderiile, încondeierea ouălor, etc.

Arta populară românească nu este o activitate izolată, ea face parte dintr'un ansamblu de viață, este una din expresiile firești ale neamului, format pe aceste locuri. Pentru a fi înțeleasă trebuie redată acestei vieți, care în civilizația noastră sătească își are o expresie firească și organică. Arta alături de vechile forme de organizație socială, de religie, de magie, de tehnică și limbă, exprimă pe o cale a sa viața originală a acestui popor. In arta populară, mai mult poate decât în celelalte activități, prinde corp, se obiectivează sensibilitatea și viziunea de viață a unui neam de oameni. El răspunde în fața lumii cu creațiuni proprii, pe calea cărora putem afla cât îi este de larg orizontul vieții, de nuanțată și pură sensibilitatea.

Arta populară se situează la limita dintre religie și magie pe deoparte și tehnică pe de alta. Uneori ea este adusă la viață de o funcțiune magico-religioasă, alteori apare în activități de ordin practic, în construcții, industrie casnică, costum și unelte. De cele dintâiu este legată prin semnificația spirituală ce o cuprinde; de cele din al doilea rând este legată prin tehnica pe calea căreia se realizează. Arta populară, fie ea ca icoană, poartă, covor sau cană, pe lângă și dincolo de funcțiunile ce le îndeplinesc, pe lângă și dincolo de îndemânarea, de meșteșugul pe care îl cer, arată o înclinare și un dar artistic deosebit al neamului acesta. Românul înfrumusețează pretutindeni și continuu producțiile sale.

Două probleme de mai mare însemnătate se pun astăzi în legătură cu arta noastră populară. Pe de o parte, cunoașterea ei cât mai precisă și mai sistematică, iar pe de alta valorificarea tuturor elementelor și însușirilor ce le conține. Ne vom ocupa pe scurt de prima problemă.

O artă populară cum e aceea românească, pentru a o cunoaște bine, trebue să ținem seamă că este un produs colectiv cu o tradiție proprie.

Prin produs colectiv înțelegem natura sufletului ce îi stă la temelie, elementele ce o alcătuesc, nu partea de execuție, partea de realizare materială, așa cum suntem înclinați adesea să credem; este o înclinare ce ne ridică probleme care nu există. Execuția este de cele mai multe ori individuală. Arta noastră populară este expresia unei comunități de viață spirituală și materială, cu o viziune de viață a sa, cu o sensibilitate, cu un gust și o tehnică proprie, adică satul românesc.

Prin tradiție proprie înțelegem moștenirea pe care această artă se ridică. Având o tradiție, ea are un trecut și deci o istorie. Ce vrem să spunem prin aceasta? — Trecutul există dar nu-l putem prinde decât într'o mică măsură. Inceputurile artei populare se pierd în noaptea acestui trecut. Din cauza puținei rezistențe a materialului din care sunt făcute producțiile, nu rezistă timpului. In afară de ceramică, istoria artei noastre țărănești nu cunoaște exemplare prea vechi. Totuși ne putem da seama că astfel cum se înfățișează astăzi arta populară românească, este ceva evoluat, de o evoluție înceată, aproape imperceptibilă dar existentă; este ceva care ține de formarea și istoria neamului și anume de civilizația lui sătească. Este aci o experiență de veacuri, care a dus la expresii cu adevărat unice.

Fiind o operă supusă dimensiunii timpului, cu toate consecințele ce decurg din aceasta, cercetarea și înțelegerea artei populare ne ridică o nouă problemă: aceea a autenticității produselor artistice. Deseori se ia drept artă populară lucruri de o proveniență și o calitate îndoelnică. Apariția acestui nou gen de artă populară s'a produs pe două căi. In urma deșteptării interesului pentru civilizația sătească și în deosebi pentru arta noastră populară, au apărut la orașe o seamă de obiecte «gen popular» fabricație în serie, care n'au nimic comun cu gustul și darul creator de obiecte unice ale țăranului. Dar nu numai atât, aceste produse au pătruns în vremea din urmă și la sate în unele părți ale țării. Sub influența orașelor și a tehnicei moderne, structura strict rurală organică a satelor a intrat în descompunere. Gustul s'a alterat și producția artistică populară a scăzut ca nivel.

Obiectele de artă, în ceeace privește proveniența lor, pot fi clasificate în trei categorii:

a) Obiecte lucrate de țărani meșteri sau nemeșteri, de cele mai multe ori anonime, opere colective, atât prin motive cât și prin funcțiune; sunt cele mai autentice.

b) Obiecte lucrate de meșteri țărani recunoscuți ca atare, lucrate în motivele, tehnica și gustul popular, mergând uneori până la a le imprima o notă personală, creind prin aceasta un moment în arta populară. Cazul meșterului de icoane pe sticlă, Vasile Noga, din Arpaș, nu este o mărturie.

c) Obiecte lucrate de industriile orășenești, care după cum am spus mai sus, întemeiate pe interesul orașului pentru arta populară și totodată desinteresul satelor, pun la dispoziție produse impresionante la înfățișare, dar lipsite de gust și originalitate, în fond.

Adevăratele lucrări de artă populară sunt tot mai rare astăzi. Chiar dacă aceste exemplare au o proveniență sătească, de multe ori ele nu mai pot aduce la viață valorile artistice ale veacurilor trecute. Vechea civilizație sătească, organică și de un mare echilibru interior, e pe cale de destrămare. Odată sufletul alterat, în căutare de noi orizonturi și forme, s'au alterat și creațiunile artistice. Apariția unor profesioniști, dar mai ales introducerea produselor industriale în câmpul de activitate al artei populare, nu face să progreseze adevăratele valori, ci dimpotrivă. Unele regiuni românești și-au pierdut ireparabil simțul artistic.

Arta populară este autentică și viguroasă, prin însușirile ei, ca manifestare colectivă și anonimă. Sensul ei și viața ei se desprind din comunitățile de viață; este o expresie a unui suflet la fel alcătuit în toate exemplarele umane.

Tot din acest punct de vedere, adică al autenticității, trebue făcută încă o distincție. Mai este o împrejurare când se produc confuzii; de astădată nu în ceeace privește calitatea, valoarea obiectelor, ci mai mult natura lor.

Domeniul artei populare românești este invadat de o seamă de lucrări pretioase, dar de o altă origină. E vorba de producțiile vechi ale unei arte culte. Cu arta religioasă și în deosebi cu icoanele, s'a făcut această greșeală. Lucrări artistice culte, uneori de influență străină, introduse pe calea bisericii, au fost socotite artă populară, fără ca poporul să fi realizat o operă în acest gen. Această distincție nu vrea să elimine producția populară din arta religioasă, ci numai invers, adică arta religioasă cultă din arta populară.

O altă problemă este aceea a repartiției geografice. Se vorbește despre o unitate a artei populare românești. Această unitate există, cum există și unitatea de limbă și aceea spirituală. E una din tăriile neamului românesc. Sunt o seamă de elemente comune, care izvorăsc dintr'un punct comun de viață. Un lucru însă nu trebue uitat: în ceeace privește arta, ca și în limbă sau mitologie, există diferențe locale. După cum arta populară are o istorie a sa, pentru că oricât de statică ar pare timpul a supus-o unor schimbări, încât ceeace avem astăzi este un sumum de experiențe, tot astfel această artă, fără să contrazică pe un plan superior o unitate perfectă, este diferențiată în spațiu; are motive, note și tehnici speciale, care alcătuesc o adevărată bogăție, creațiuni specifice locale, contribuții ale sufletului și condițiilor regionale.

Geografia artei populare românești este foarte interesantă prin varietatea produselor sale. O casă, o poartă, un covor sau un costum din Gorj, reprezintă o frumusețe tipică locală, spre deosebire de aceea din Muscel, Neamț, Buzău sau Maramureș.

In această varietate stă o mare bogăție românească ce trebue accentuată și dacă ar fi cale, încurajată pe teren. Unitatea este bună pentru că ea nu exclude varietatea ci dimpotrivă o presupune. Să nu ajungem însă și în domeniul artei populare la uniformitate. Atunci se poate spune că vitalitatea artistică a neamului este în pericol și că o dispariție e posibilă.

Românul, s'a spus, are un deosebit simț artistic. Simțirea și îndemânarea, gustul și ochiul său, l-au ridicat între neamuri pe treptele superioare ale creației artistice. (E ceeace ne dovedește și arta cultă). Cu toate că arta populară românească apare în împrejurări diferite, așa cum sunt actele religioase și cele tehnice, se poate vorbi despre o creație artistică independentă de oricare altă activitate. Elementul artistic este prezent mereu fără ca funcțiunea obiectului să o ceară. Casa, poarta, lingura, iia sau cana, sunt împodobite cu motive alese dintr'o nevoie interioară, care nu e alta decât aceea de frumos. Țăranul român trăește adânc necesitatea frumuseții.

Arta sa face parte dintr'un ansamblu de activități, dintr'o unitate de viață spirituală și materială, dintr'o civilizație organică, așa cum am arătat mai sus, pe calea căreia o înțelegem mai bine, ca fiind o expresie a aceluiași suflet. Aceasta însă nu înseamnă că fenomenul artistic popular este o consecință a celorlalte activități, sau că ar putea fi un produs inconștient. Despre arta țăranului nostru putem vorbi ca despre o realitate vie. El nu este numai posesorul unui simț și gust artistic deosebit, dar se poate spune că are și o *conștiință* artistică.

Ca produs colectiv și anonim, arta populară românească este expresia unei sete de frumusețe, este un îndemn la viață înălțată și pură. Dacă așa stau lucrurile în realitate, înțelegem ușor dece arta populară românească — și cu aceasta revenim asupra unor idei dela începutul articolului — nu poate fi trecută la «curiozități» și nici nu poate servi drept simplu decor. Ea este o realitate vie, o expresie a unei viziuni de viață, a unor suferințe și nădejdi, este realizarea obiectivă a uneia din dimensiunile sufletului colectiv al nației.

Să o tratăm deci ca atare; cu respect și adâncă înțelegere. Vom face operă de știință și operă națională. Vom câștiga ca știință și ca omenie. Arta populară românească are un sens și o valoare proprie.

Ernest BERNEA

VALORI CULTURALE ȘI VALORI FORMALE

Raportată la un popor, noțiunea de cultură incumbă neapărat, și'ntr'o fugară definire, suma indivizilor cari sunt culți. Un popor cult este acela în mijlocul căruia un străin se poate simți comod prin legăturile acelor locuri comune în cunoașterea general omenească.

Rareori, și este mai mult de domeniul celor care văd lucrurile mai adânc, în profilul cultural al unui popor intră și capitolul valorilor formale, rămase dela generațiile anterioare. Țările se mândresc cu operele lor de artă, cu civilizații și culturi apuse, cu biblioteci bogate și cu muzee pline până la saturație de relicve și de opere de artă.

Și nu este de disprețuit acest întreg tezaur formal care se prezintă astăzi cu greutatea a câtorva secole de cultură. Pentru Italia de astăzi, noțiunea de cultură cuprinde tot capitolul roman și întreaga Renaștere, Creștinătatea și Papalitatea, pentru Germania tot Evul Mediu, toată arta romanică și gotică, Renașterea, Reforma, tiparul lui Guttenberg și mai recent efervescentul romantism german. Cetățeanul de azi al Reichului, cât o fi el de semidoct, poartă însă în prestigiul culturii sale, fantomele acestea ale trecutului german.

Aceste valori culturale, care într'adevăr sunt faze în cultura unui popor își au trasate urme precise în cultura de astăzi a poporului respectiv. Propriu zis, inventarierea acestor bunuri culturale, a formelor vechi culturale, rămase ca formă de cultură și nu ca expuneri ale acestora, s'a făcut dela inventarea tiparului care a ajutat la descrierea întregului tezaur cultural. De aici înainte biblioteca avea să fie Pantheonul culturii unui popor, în care poți găsi tot ce vrei referitor la vechea cultură, restul, adică formele culturale, rămânând doar piese de văzut în turism, sau piese catalogate în muzee. Prin tipar, valorilor formale li s'a substituit noul lor aspect, valorile culturale.

Intreg patrimoniul cultural al acestor țări trăește astăzi în mod direct valorile culturale, de orientare și în domeniul valorilor formale, rămase doar monumente de artă istorice sau piese de muzeu.

Caracteristica acestor culturi este o marcă de oarecare artificialitate, de lipsă de autohtonism. Singur datele biografice ale autorilor, condițiile sociale și politice, istorice și morale, mai contribue la o caracterizare care deosebește o cultură de alta. Cultura germană, franceză, engleză sau italiană, apare astăzi ca o sumă a tuturor fazelor prin care a evoluat forma de cunoaștere sau de realizare a prototipurilor acestor națiuni.

Trecutul în sensul major al noțiunii, la aceste popoare, nu are valoare prin existența lui vie în prezent, ci prin ființarea lui în granițele timpului său, acolo în îndepărtata trăire care a avut-o. Amintirea și reluarea prin memorizare, crearea de stări reprezentative ale trecutului, sunt caracteristicele și valorile acestor popoare. Trecutul lor cultural nu-l întâlnești pe străzi, nu-l vezi la sate trăind și astăzi, nu-l auzi cântat ca acum câteva sute de ani și astăzi. Romantismul german a trebuit să desgroape vechile legende pentru ca Germanii Romantismului să se poată întâlni cu eroicul lor trecut. Italia Renașterei a trebuit să desgroape monumentele romane spre a-și cunoaște trecutul lor cultural. Și întotdeauna aceste reveniri asupra unor forme culturale vechi, a transformat valoarea formală, curată și autentică, într'o valoare culturală, nouă și artificială.

Retrăirea unui spectacol sau a unei valori formale, poartă fatalitatea retroversiunii, a mimării artificiale a unor trăiri de mult apuse. Cine nu recunoaște caracterul sterp al tuturor curentelor numite cu acel «neo» ca prefix? Ce valoare are un neoclasicism, un neoromantism (cu toate că însuși romantismul în structura lui este un «neo»), un neoimpresionism, față de valoarea formală primară a acestor reluări?

Și ce este interesant e că aceste culturi au simțit mereu nevoia să revină asupra epocilor de înflorire naturală. Renașterea este o re-naștere, Reforma este o re-formă. Dacă viața acestor popoare ar fi fost plină de valori formale mereu prezente, n'ar fi simțit nici o dată nostalgia reluărilor. Ar fi avut trecutul lor mare, viu și activ, prezent și omnipotent și în fața acestei prezențe continue ideia unei repetiri n'ar fi apărut ca necesară.

Deobiceiu se spune că în țara noastră n'a pătruns civilizația Apusului și deacea nu avem o cultură; că datorită faptului că n'avem o burghezie, care să fi clădit cu secole în urmă orașe care să fie azi muzee și care să fi avut gustul valorilor culturale, noi astăzi am fi o țară fără cultură.

Evident, dacă cultura românească este căutată în orașe, ea nu poate fi găsită. Intelectualitatea noastră are o cultură de apus, acea cultură adunată din relicvele trecutului, metamorfozată prin școli și curente de gândire și simțire. Și este o greșală ca această cultură românească să fie căutată la orașe. Cine continuă s'o caute în urbele noastre cu aspecte cosmopolite, bizantine sau habsburgice, n'o va găsi niciodată. Realitatea valorilor formale românești, singurele autentice forme de cultură au fost, sunt și vor fi atâta timp cât vom ști să ne păstrăm cumpătul, numai la sat.

Țăranul român își ridică satele pentru unii în mod capricios de neregulat, dar superficialul oaspete uită să rețină că toate casele au fațada spre Miază-zi. Și aceste case se fac azi ca și cu sute de ani înainte. Românul a descoperit principiul sănătății prin soare odată cu primul lui contact cu soarele. In Apus, după ce-au trăit sute de ani în cetăți medievale, cu fețele caselor spre Nord, sau încâlcite în umbre seculare, desigur că era necesar să se nască urbanismul care să descopere că orice locaș omenesc trebue să aibă fațada spre soare. Și pentru asta s'au scris sute de tomuri, în timp ce Românul are o singură vorbă pentru a înlocui o întreagă filosofie a sănătății: «în casa în care nu intră soarele, intră doctorul».

Cu cât e mai presus cultura țăranului din Apus, care trebue să se uite la barometru spre a vedea dacă a doua zi e frumos sau nu, față de a țăranului român, care află acelaș lucru și foarte des mai precis din o mulțime de semne ce i se arată lui și doar el știe să le citească.

Țăranul român are noțiunea binelui sau a răului fără să fi avut nevoie de lupte religioase, de certuri dogmatice, de reforme sau de filosofii ale moralei.

Pentru țăranul român arta lui, este arta mare a gustului direct, a ochiului care măsoară formele și a ochiului care cântărește colorile, el n'are nevoie de teoreticieni ai frumosului care prin dogme de școli formaliste să descopere că albul și negrul, galben, alb și negru, roșu și negru, etc. sunt armonii elementare.

Intreaga filosofie a tuturor empiriștilor, raționaliștilor sau a tuturor celorlalte concepții idealiste sau materialiste, țăranul român o are într'o serie de lapidare înțelepciuni, care împletite cu bunul simț, cu mintea sănătoasă și cu ochiul perspicace, înlocuesc tot ce s'a scris, minus dialectica și sofismul de care el nu are nevoie, fiindcă nu vrea să fie cult în sensul apusean al noțiunii.

Pentru cine dorește să se apropie de cultura poetică sau muzicală a țăranului român, a culturii lui literare, ca proză și ca filosofie, tot ce știe ca bagaj al culturilor re-clădite, trebue să lase la o parte. Intr'o doină românească e o melodie de-o valoare indiscutabilă și de o puritate de sentiment greu de întâlnit. Intr'o simfonie este tot o melodie ca leit-motiv. Restul e acea dialectică formală, pe care o produce excitarea imaginației, care trebue în culturile apusene să înlocuiască tresărirea naivă în fața marilor probleme ale vieții. Care este deosebirea între ele? Tocmai deosebirea între o naștere și re-naștere.

Cultura românească, adevărata cultură a țăranului român, nu se găsește în valori culturale, în supra structuri sensibile ale unor realități apuse și retrăite din nevoia eternă a omului pentru contactul direct cu forțele primare. Cultura lui e o cultură de valori formale, unice și ireversibile, tocmai fiindcă sunt mereu prezente și pentrucă trăesc și astăzi ca întotdeauna în trecut.

Pentru păstrarea intactă a acestor valori formale, satul românesc trebue ferit de valorile culturale ale așa zisei civilizații. Când acestea vor pătrunde în satele românești, vom avea și noi întâi un Ev Mediu, apoi o Renaștere, apoi secole de neoclasicism, de romantism și de modernism, pentru ca la urmă cultura românească să semene leit cu a Italianului dela Florența, cu a Francezului dela Paris sau cu a Germanului dela Berlin.

V. BENEȘ

POPORUL ROMANESC DIN MACEDONIA

Reproducem în rândurile de mai jos descripția poporului românesc din Macedonia, făcută într'o carte plină de învățătură — Aromânii, dialectul aromân — de profesorul Th. Capidan, dela Universitatea din București, membru al Academiei.

Sunt pagini cari deșteaptă în sufletele noastre — odată cu sentimentul de nesfârșită solidaritate care ne leagă de acești fii ai poporului românesc — ale căror virtuți au fost factorul de înălțare a Peninsulei pe toate tărâmurile — speranța că, în zile cari vin, vor putea fi mântuiți.

Ei sunt și acum pe locurile pe cari au fost altădată semănați de Caesari, dar «Vlahiile» lor cari se întindeau peste Pind și peste Hem, peste o parte din coasta dalmatină, sunt împărțite la străini. Dela Anchyal la Salonic — străvechia lor Sărună — și din Thessalia până în inima Croației, ei constituiau, nu de mult, un singur mare popor.

Azi sunt o insulă, într'un noian de popoare slave cu nostalgii în Eurasia, deposedați de bisericile lor, de școalele lor, fără dreptul de a se numi Români. Ei atestă însă, prin prezența lor, puterile creatoare de stat, propagatoare de cultură ale poporului românesc în tot Sud-Estul european.

Intr'o Europă nouă, de dreptate pentru popoare — popoarele fecunde în fapte mari, popoarele tradiției și vocației europene — nu se poate ca acești Români să nu capete locul lor sub soare.

D. B.

Dintre toate populațiunile românești așezate în dreapta Dunării, aceia care și-au păstrat până azi numele etnic în legătură cu originea lor, sunt *Aromânii*.

În vreme ce Meglenoromânii și Istroromânii au recurs la numele *Vlah*, pe care numai neamurile străine îl dădeau Românilor, Aromânii împreună cu frații lor din Nordul Dunării, și-au zis din toate vremurile *Rumân*, reproducând, după toate normele de prefacere ale limbii române, forma latină ROMANUS.

Această singură constatare din domeniul lingvistic ajunge ca să ne arate mai mult decât orice dovadă istorică, că, în veacurile de mijloc, oriunde vor fi peregrinat până să ajungă la locurile unde îi găsim azi, ei au trăit în nemijlocită unitate teritorială cu frații lor din stânga marelui fluviu, formând un singur popor și simțindu-se întotdeauna deosebiți de Slavii, Albanezii și Grecii, cu cari au venit în atingere din primele veacuri de coborîre în Sudul Peninsulei Balcanice până azi.

Numai după definitiva lor desprindere de Dacoromâni, graiul lor începând să se cam deosebească, numele *Rumân* a început să se rostească cu un *a* protetic: *Arumân*, potrivit unei particularități caracteristice din graiul lor de a pronunța unele consoane inițiale greu de rostit cu ajutorul unei vocale.

Acest *Arumân*, pierzându-și mai târziu pe *u* din silaba penultimă neaccentuată, potrivit unei alte reguli din dialectul lor, a ajuns Armân. Acesta este singurul nume cu întrebuințare generală la cele mai multe din tulpinele aromânești. Din aceasta rezultă că numele *Aromân* este un cuvânt nou format după modelul formei dacoromâne *Român*, care, după cum se știe, este un cuvânt cărturăresc. Cu toate acestea, după cercetările mele făcute în Albania, există și azi tulpini aromânești din această țară care își zic *Rumăni* și *Romăni*, deși, după cum se știe, și la ei numele generic este *Rămăn*, fără proteza lui *a*, în schimb, însă, cu un *r* inițial pronunțat ceva mai apăsat.

In timpurile mai nouă s'au întrebuințat tot felul de termeni, nepotriviți cu numele pe care și-l dau Aromânii. La scriitorii români numele cel mai răspândit este *Macedoromân*. El este cunoscut și la celelalte popoare balcanice. Acest nume s'ar putea justifica numai ca o formă paralelă cu denumirea savantă a celorlalte populațiuni românești: Dacoromâni, Meglenoromâni și Istroromâni, însă nu cuprinde pe toți Aromânii, intru cât ei nu se găsesc numai în Macedonia, ci și în alte ținuturi din Peninsula Balcanică.

Dintre scriitorii străini, învățații germani au încercat să redea numele Aromânilor in mai multe feluri: *Rumune, Rumunje, Romune, Aromune*, toate nepotrivite cu forma românească de bază *Arumân*, din care, în limba germană, am fi avut numai «Arumäne». Alții, vroind să evite această nepotriveală, i-au numit *Südrumäne* «Români din sud». Nici această nouă denumire nu este mai potrivită, întrucât Aromânii locuesc în Sudul și în Nordul Peninsulei Balcanice.

În ce privește acum întinderea Aromânilor, începând cu veacul X, ei apar în Peninsula Balcanică cu o difuziune extraordinară. Kedrenos, cel dintâiu cronicar bizantin care pomenește despre ei, cu prilejul uciderii lui David (976), fratele împăratului bulgar Samuel, îi intâlnește în Macedonia între Castoria și Preaspa. Ana Comnena din sec. XI, vorbind despre ei ca despre niște pastori călători, spune că se află răspândiți în ținuturile din Moesia și Tracia și că părintele ei, împăratul Alexios, își recruta oastea din Valahii acestor ținuturi. În sec. XIII numărul lor in Tracia ajunsese atât de mare, încât un alt istoriograf, Pachimeres, ne relatează că așezările lor se întindeau dela Byza până aproape de Constantinopol și că împăratul Andronic Paleologul, de teamă ca nu cumva ei, uniți cu Cumanii, să se îndrepte cu gânduri rele asupra Bizanțului, în anul 1250, în mijlocul unei ierni cumplite, trimise din ei un corp de armată în Asia, unde cei mai mulți pieriră de frig și din cauza climei. Tot în acelaș veac, Niketas Acominatos Honiatul ne dă informațiuni despre locuințele lor din munții Balcani și Rodope, ajungând la Sud până în Scar (Seres) și râul Axios, Vardarul de azi, în apropierea căruia aveau și un orășel Prosacus, pe care împăratul bizantin Alexios Comnen nu li-l putea lua.

Toate acestea in ce privește răspândirea lor la Răsăritul, Nordul și centrul Peninsulei Balcanice.

In Sud, ei ajungeau până în inima Eladei. Scriitoarea Ana Comnena ne vorbește despre un oraș al Vlahilor în Tesalia, între Kissavon și Tricala, prin care a trecut tatăl ei într'o expediție în contra Normanilor sub Boemund. Un alt scriitor, Kekaumenos, ne dă relațiuni amănunțite despre o mișcare revoluționară a Vlahilor din Tesalia, din 1066, pusă la cale de șefii populațiunilor românești Verivoi și Slavota, sub conducerea protospătarului Niculiță. În veacul următor, rabinul Beniamin din Tudela mort in 1173, vizitând Tesalia, ne relatează amănunte despre locuințele lor în munți ca și despre agerimea și vitejia lor, iar Niketas Acominatos Honiatul ne vorbește despre o «Vlahie Mare» care cuprindea Tesalia în opoziție cu alte două Vlahii amintite de Frantzes, anume, una «Vlahia Mică» în Acarnania și Etolia, alta «Vlahia de Sus» în Epir. Existența acestor Vlahii este atestată și de cronicarii apuseni Geoffroy de Villehardouin, Henri de Valenciennes, Robert de Clary ca și de toți istoriografii cari s'au ocupat cu mișcarea revoluționară a Vlahilor din Hemus (1196). Pentru mulțimea Vlahilor din Epir în această epocă este interesant și documentul publicat în urmă de George Murnu. Târziu de tot, cronicarul Sultanilor din sec. XV Chalcocondilas, pomenind despre Vlahi, adaugă că ei sunt răspândiți din Dacia până în Pind, și că despărțirea lor de frații lor din Dacia nu pare a fi prea veche, ținând seamă de asemănarea limbii.

Acestea au fost locuințele Românilor din Peninsula Balcanică în veacul de mijloc, începând cu prima mențiune a lui Kedrenos din sec. X, și isprăvind cu afirmația lui Chalcocondilas din sec. XV: *Acarnania, Etolia, Tesalia, Epirul, Macedonia, Tracia, munții Rodope și Balcani.*

Tulpinele Aromânilor

Românii din Sudul Peninsulei Balcanice, oricât de răspândiți apar cu așezările lor, formează o populațiune unitară, îmbrăcați în acelaș costum tipic al lor și vorbind aceeaș limbă românească, cu neînsemnate variațiuni regionale. Vorbind dar despre tulpinile românești, trebuie să se înțeleagă simple grupări de Aromâni care, ocupând regiuni deosebite, cu timpul, din cauza împrejurărilor deosebite prin care au trecut, au început să se deosebească întrucâtva unele de altele.

Dintre acestea avem:

Aromânii din Epir și Tesalia. Aceștia reprezintă tulpina cea mai numeroasă, care, încă până azi s'a putut păstra în masse compacte. Ei ocupă muntele Pind. Direcțiunea Pindului merge dela miazănoapte spre miazăzi, ajungând până în Grecia. Porțiunea locuită de această tulpină începe din muntele Gramos, tot o prelungire a Pindului, însă cu direcția spre răsărit, ajungând în Sud până în munții de miazănoapte ai Tesaliei. Pe această porțiune, de unde își iau naștere, la miazănoapte râul *Băeasa* (gr. Voiusa), iar mai în spre miazăzi râurile Arta, Aspropotam și Salamvria cu toți afluenții lor, povârnișurile prăpăstioase ale munților ca și văile încântătoare ale râurilor gem sub povara așezărilor aromânești din această tulpină.

Aceste așezări se înșiră dela Nord spre Sud: pe muntele Smolica se află marea comună *Samarina;* după aceea *Furca, Breaza, Armata, Palioseli.* Mai în spre miazăzi vin așezările de pe munții Vaselița, Culó, Ou și Mavrovuni cu comunele: *Avdela, Perivoli, Turia (Kranja), Smixi, Lăbănița, Ameru, Paltin* ș. a. Coborind și mai spre Sud, între cursul superior al râurilor Aspropotam și Salamvria, dăm mai intâiu de marea comună *Amînciu* (Mețova), după aceea de așezările de pe cursul râului Arta: *Chiare*, în fața lui Aminciu, *Uutunosi, Siracu;* în fine și mai în spre Sud avem așezările de pe râul Aspropotam: *Coturi, Milia, Dragoviști, Viličani, Calichi, Cardichi, Pertuli* ș. a.

În Tesalia Aromânii din această tulpină sunt grupați în satele din apropierea orașului *Târcol* (Tricala). În ținutul acesta Aromânii se întind, la răsărit, până la orașele *Larisa, Târnova* și *Lăsun* (gr. Elasona), ocupate în bună parte de ei.

Din Epir și Tesalia Aromânii s'au coborît în Acarnania și Etolia, unii din ei înaintând cu turmele până pe colinele ce se lasă în fața golfului Lepante, iar alții în Atica.

Așezări ale aceloraşi Români se află și în muntele Olimp, despre care va fi vorba mai jos. După aceea, la miazănoapte, în regiunea Salonicului și, la răsărit, până în orașele Cavala, Sear și Xanti.

Viața lor petrecută aproape vecinic în munți, ca unii cari, la origine, s'au ocupat mai mult cu păstoritul, i-a făcut să se simtă mai liberi; deaceea ei sunt mai hotărîți și gata la orice acțiune războinică. În războiul pentru neatârnarea Eladei mulți din ei și-au vărsat sângele, ajungând eroi legendari ai Greciei.

Din vremuri imemoriale, acești Români s'au bucurat de libertate deplină în administrație, având o organizație socială proprie a lor, pe care le-au respectat-o și Turcii, la venirea lor in Europa. În veacul de mijloc, ei erau atât de stăpâni pe pozițiunile lor în munți, încât rabinul Beniamin din Tudela din sec. XII afirmă că *«nimeni nu-i poate ataca prin războiu; niciun împărat nu-i poate supune»*, iar cronicarul bizantin din sec. XIV Ioan Cantacuzen îi numește «fără stăpân».

De aceea și Turcii, după ocuparea Epirului și a Tesaliei, găsind pe Aromâni cu viață autonomă, nu i-au supus, ci le-au respectat privilegiile avute dela stăpânitorii lor creștini: *«Ei n'au fost supuși* — spune N Iorga — *căci nu era acesta obiceiul în Statele Sultanului, la acelaşi regim cu alte popoare cucerite. Respectul vechilor libertăți, al privilegiilor acordate de suveranii creștini, era una din normele principale ale sistemului turcesc»*. Scriitorul francez Pouqueville, care i-a cunoscut bine cu un veac înainte, pomenește despre anumite privilegii sub Turci, până la apariția satrapului Ali-Pașa.

Grecii numesc pe acești Români *Caraguni* (Garaguni), după culoarea neagră a portului (kara «negru» și guna), iar pe cei din Acarnania și Etolia *Pistichi*. Amândouă numele sunt necunoscute de Aromâni. O parte dintre Pistichi ar fi trecut, după relatările lui Teodor T. Burada, în Asia.

Întrucât Aromânii din această tulpină trăesc în nemijlocită apropiere cu Grecii, cu timpul, mulți din ei au fost grecizați. Astfel, o bună parte din ținutul Zagor care, la început, a fost locuit numai de Aromâni, a fost desnaționalizată. Astăzi ei se mai păstrează numai în comunele: *Laișta* (Laca), *Băiasă, Leșnița, Paliohori, Dobrinovo, Macrini, Flamburari, Cerneși, Drăstinic, Leși, Grebeniți, Dragari* și *Doliani*.

Un alt ținut locuit altă dată de Aromâni, grecizați cu mult înaintea celor din Zagor, este cel ocupat de *Cupăciari*.

Tot ca Aromânii grecizați din această tulpină trebuie socotiți păstorii greci cu viață nomadă, *Sărăcăcianii*. Aceștia, originari din comuna românească *Siracu*, de unde își trag și numele, întocmai ca și Cupăciarii, și-au păstrat locuințele lor cu colibe rotunde ca la Fărșeroți, ocupația cu păstoritul sub forma nomadă, și portul cu organizația lor în celnicate. Numai limba le este grecească, dar și aceasta împestrițată cu cuvinte românești, moștenite de pe vremea când erau Aromâni.

Cât de intensă a fost grecizarea elementului românesc din această tulpină, se poate vedea și dintr'un alt fenomen. În Epir se întâlnesc și azi localități lipsite de elementul românesc, în care limba secretă a meseriașilor greci se alcătuește numai din cuvinte aromânești. Ele reprezintă resturi din graiul Aromânilor desnaționalizați în massa greacă. Așa se explică și dispariția elementului românesc, care, în veacurile de mijloc, forma populațiunea de bază din Acarnania și Etolia. Ei țineau tot de tulpina Românilor din Pind și Tesalia, după cum țineau și cei din Peninsula Calcidică. «Vlahii din această Tesalie înaintează către Răsărit pe pământul care aparține mai târziu călugărilor dela Muntele Athos; sunt ciobanii cari vând brânza lor «Vlahă»; femeile și fetele lor vin să tulbure exercițiile de asceză ale monahilor; mănăstirea cercă să facă dintr'înșii șerbii săi, duloparecii» (N. Ior-
Calcidică multe sate locuite existau în Peninsula Calcidică multe sate locuite de Aromâni. Nici acești Aromâni nu s'au mai putut păstra în așezări permanente, deși ca populațiune flotantă, venită din altă parte, se afla răspândită pretutindeni și mai ales în Casandra. Ei au mai înaintat cu turmele spre miazănoapte, mulți din ei pierzându-se în massa slavă.

Aromânii din Olimp. O tulpină aparte formează Aromânii așezați în cele câteva sate: *Neohori, Fteri, Milia, Cochinopoli*, cu centrul mai mare *Vlaholivadi*. După graiu ei prezintă asemănări cu Aromânii din Pind, de unde, se crede, că s'au așezat în locurile de azi. Nu se știe nimic despre motivele care i-au determinat să-și părăsească vechile locuințe și, mai ales, despre epoca emigrării lor. Se pare că ei au venit în Olimp cu mult înainte de mișcările revoluționare ale lui Ali-Pașa.

Acela care s'a ocupat mai intâiu cu acești Aromâni este arheologul francez Heuzey. «Ils n'ont conservé aucune tradition sur l'époque où ils s'établirent dans ces parages. Ils disent seulement qu'ils vinrent des montagnes, que Livadhi fut leur premier établissement et que les autres villages n'ont été fondé que beaucoup plus tard.. Il est probable que cette petite colonie n'est que le débris d'une colonie plus considérable, qui, vers la fin du moyen âge, occupa toutes les montagnes de la Thessalie». Weigand care i-a cunoscut mai târziu și le-a studiat și graiul, nu știe să spună mai mult decât arheologul francez pe care nu-l citează. În schimb, el îi caracterizează ca oameni muncitori, economi până la sgârcenie, cinstiți și ospitalieri până la sfințenie. În vremurile mai vechi, acești Români erau mai numeroși. Cu timpul, ei au emigrat ca negușători și meseriași în orașele din Macedonia, dar mai ales în Salonic.

Grămustenii reprezintă tulpina de Aromâni, care, ca număr, vine imediat după Românii din Epir și Tesalia. Locul lor de obârșie este muntele *Gramos*, o prelungire a Pindului.

În acest munte, exista cu câteva veacuri înainte, cel mai mare centru al lor, *Gramostea*, care a strălucit prin comerț și meserii înainte de Moscopole. Înconjurată de optsprezece munți, Gramostea, văzută din spre muntele Scară, care alcătuia intrarea principală în oraș, se întindea în amfiteatru până aproape de muntele Nicolea. Astăzi n'a mai rămas nimic din acest oraș cu 40.000 de locuitori, toți Aromâni. Numai ruinele vechilor clădiri, printre care se găsesc vreo douăzeci de case sărăcăcios clădite, mai spun ceva despre strălucirea lui de altă dată. Toți Românii din acest oraș ca și cei din centrele Niculița (pe râul Nicolea), Linotopi, Fușea și altele s'au răspândit în întreaga Macedonie, în *Bitolia, Crușova, Părleap, Târnova, Magarova, Nijopole, Veles, Cočani, Hrupiștea, Blața* etc. Astăzi populațiunea de bază din centrele aromânești din Jugoslavia, exceptând unele mici amestecuri de Români din Albania și Pind, este originară din Gramos. Dintre păstori, cea mai mare parte au emigrat în spre miazănoapte, ajungând până în munții Muriħova și în Meglen, unde au fondat marea comună *Livădz;* alții au înaintat și mai în spre Nord până în munții Bulgariei Vitos, Rila și peste tot începând din Stara Planina până la Marea Neagră. Pe aceștia i-a studiat Weigand, indicând și locuințele lor. Ei duc viață nomadă ca și Sărăcăcianii și Iurucii (păstori nomazi turci) din Bulgaria, deaceea, adeseori, fiind confundați cu aceștia, au fost numiți *Caracaciani* și chiar *Iuruci*. Bulgarii le mai zic *Beli Vlasi* (Români Albi), în opoziție cu *Karavlasi* (Români Negri) pentru Dacoromâni.

Fărșeroții. În Albania Românii sunt răspândiți la orașe și la sate. Cei dintâi se ocupă cu comerțul și meseriile, cei din urmă cu păstoritul sub forma nomadă. Aceștia sunt *Fărșeroții*. Numele le vine dela comuna *Frașari* din Albania, de origină albaneză: *frashër;* în albaneză cuvântul însemnează «frasin» din lat. FRAXINUS. Se pare că cu câteva veacuri înainte, pe când Aromânii nu se depărtaseră dela ocupațiunea lor cu păstoritul, toți, atât cei dela țară cât și cei dela orașe, țineau de tulpina de Aromâni din care se trag Fărșeroții. Astăzi este o deosebire între unii și alții atât în viață cât și în graiu. Cei dintâi, ca elemente orășenite, s'au amestecat cu Aromânii din alte tulpini, deosebindu-se azi de frații lor Fărșeroți nu numai în viață, ci și în graiu. Centrul acestor Aromâni, Moscopole, a ajuns cu câteva veacuri înainte la o înflorire atât de mare, în ce privește cultura, artele, comerțul și meseriile, încât pretutindeni numele de «Moscopolean» pentru Aromâni, ajunsese un termen de elită.

Fărșerotul așa cum l-am cunoscut în Albania, apare mai desghețat decât Românii din celelalte tulpini. El este foarte mobil, cu mișcări degajate și spontan la vorbă. Ca înfățișare, având trăsăturile feții regulate, ochii negri și privirea ageră, el reprezintă, poate, tipul cel mai frumos al populațiunilor românești din Sudul Dunării. Față de acest tip, pentru care Weigand a afirmat că «se poate compara cu soldatul legionar roman», Moscopoleanul se deosebește prin lipsa de rusticitate în mișcări și apucături. În afară de aceasta, ca temperament, acesta este mult mai liniștit, iar în vorbă măsurat.

În calitate de păstori nomazi, Fărșeroții au emigrat cu turmele, de multe ori, și în afară de Albania. Totuși, peregrinările lor n'au atins suprafața de expansiune a Grămustenilor și Românilor din Pind. Pe vremuri, când Grecia se afla încă sub Turci, ei se coborau vara până în Acarnania și Etolia, în regiunea pădurоasă cunoscută sub numele *Maniana*. Pe aceștia i-au cunoscut mai bine scriitorii străini Pouqueville și Heuzey. Alții, însă, emigrau și în spre miazănoapte. Astăzi, așezări de Fărșeroți se găsesc în regiunea orașelor Vodena și Veria de lângă Salonic.

Aromânii din Muloviște și Gopeși. O tulpină deosebită formează Aromânii așezați în două comune mari din Iugoslavia: Muloviște și Gopeși, din apropierea orașului Bitolia. Ca înfățișare, ei nu se deosebesc de Aromânii grămusteni în mijlocul cărora trăiesc. Numai graiul lor este puțin deosebit, iar cei rămași la țară, ca element sedentar, se arată ceva mai înapoiați. În schimb, ei sunt oameni inteligenți, muncitori ca toți Aromânii, și foarte întreprinzători.

Weigand, vorbind despre particularitățile de graiu la unii Aromâni din apropierea Ohridei (Beala-de-sus și Beala-de-jos), care se aseamănă cu acelea din dialectul meglenit, a încercat să facă o apreciere, în ce privește originea, între Românii din această tulpină și Meglenoromânii. Eu însumi, ocupându-mă mai pe larg cu originea Meglenoromânilor, pe baza unui nou element din graiul Muloviștenilor și Gopeșenilor nerelevat, anume rostirea lui *â, ă* sub accent ca o, am *presupus* că tulpina acestor Aromâni ar ținea de Megleniți. Cum însă, în cercetările mele la Aromânii din Albania, am auzit și în graiul Fărșeroților pe alocuri, *â, ă* accentuați în poziție nazală cu o pronunțare care se apropie de aceea a lui *o* deschis, mă întreb dacă și particularitatea relevată pentru întâia dată de mine din graiul Muloviștenilor și Gopeșenilor n'ar fi o evoluție internă, fără legătură cu rostirea meglenită.

Într'o călătorie pe care am făcut-o în Muloviște, n'am putut observa alte particularități de graiu decât cele cunoscute. În schimb, numele pieții din mijlocul comunei «Mujgagă», care nu este decât «moș Gagă», m'a făcut din nou să mă gândesc la originea lor meglenită. Într'adevăr, aceste două cuvinte care nu există la Aromâni, se găsesc numai la Megleniți. Desigur, după datele limbii, explicarea dată până acum este singura pe baza căreia ne-am putea apropia de originea lor deosebită. Numai că ele nu sunt suficiente pentru fixarea definitivă a obârșiei lor. În afară de aceasta, tipul lor se identifică cu acela al Grămustenilor. Cât am stat în Muloviște, n'am putut vedea nici unul cu privirea stinsă și cu umerii obrazului ridicați, așa cum se arată Meglenoromânii de pretutindeni. Din contră, Aromânii din Muloviște și Gopeș sunt oameni bine făcuți, cei mai mulți din ei frumoși și cu trăsăturile feței regulate.

Ca și Românii din celelalte tulpini, Muloviștenii și Gopeșenii n'au rămas toți în comunele lor. Unii din ei au fost colonizați de către Turci în părțile nordice ale Peninsulei Balcanice. Alții, în calitate de negușători, s'au așezat în Serbia și Bulgaria.

La toate aceste tulpini, așezate în ținuturi izolate sau în regiuni amestecate, viața se desfășoară, după aceleași norme, care constitue trăsătura caracteristică a întregii populațiuni aromânești. Astăzi, când se vorbește despre popoarele balcanice, de obiceiu, se trece cu vederea peste această notă caracteristică din viața lor.

Indeletnicirile Aromânilor

Toate familiile Aromânilor care trăesc din creșterea vitelor sunt organizate în *fălcări*. O fălcare este o alcătuire din mai multe familii (între 50 și 200), care, de obiceiu, se cam înrudesc între ele. În fruntea fiecărei fălcări stă *celnicul*. Poziția socială a celnicului față de fălcare este aceea care decurge din situația lui de cel mai mare bogătaș în turme de oi, în cai și în catâri, având toată autoritatea față de fălcari în toate treburile lor privitoare la păstorit. Înainte vreme, celnicul aveà și autoritatea judiciară. Deasemenea el erà acela care apăra și siguranța fălcarilor. Pe baza acestor servicii ce le aducea fălcărilor, dreptul celnicului era ereditar. El se simțeà, după cum afirmă și arheologul francez Heuzey, ca moștenitor al unor drepturi vechi și speciale în mijlocul fălcărilor: «Personage tout pacifique il prétend cependant tenir ses droits d'ancêtres guerriers, qu'ils ont acquis, le sabre en main».

Originea acestui celnicat este foarte veche. Pe vremuri, celnicul era pentru Aromâni ceeace era judele la Dacoromâni. Numai mai târziu, sub Turci, cu toată libertatea de care se bucurau în administrație, atribuțiunile lui militare au trecut asupra «căpitanilor», ajutați de «armatoli», despre care ne vorbește tradiția centrelor aromânești mai vechi din tulpina Aromânilor din Pind și este consemnată și de scriitorul francez Pouqueville.

În afară de păstorit, Aromânii s'au ocupat și cu agricultura. Pentru vechimea acestei îndeletniciri ne vorbesc mulțimea termenilor latini: AGER, ARO, SICILO, TRIBULO, etc., dar mai cu deosebire ARATRUM și VOMER care au dat în aromână agru, «ogor», ar, seatsir «secer», triyir «treier» aratu, «plug», vomeră «fierul lat, al plugului». Chiar astăzi, Aromânii, acolo unde dispun de teren cultivabil, se ocupă cu cultura pământului. Această îndeletnicire se observă și în Epir, unde dragostea pentru natură a făcut pe Aromâni să nu se prea îndepărteze de păstorit. Aromânii din Furca, Turia, în ținutul Zagor, ca și cei din câteva sate așezate pe versantul apusean al Pindului: Cerneși, Floru, Grebeniți, etc., se ocupă cu agricultura.

Însă ocupațiunea cu care Aromânii s'au impus nu numai între popoarele balcanice, ci și în străinătate a fost comerțul. Trecerea dela păstorit la comerț s'a făcut încă din timpurile cele mai vechi. Deșteptăciunea firească a Aromânilor, unită cu acea experiență și cunoaștere a lumii pe care ei singuri și-o puteau câștiga în cursul drumurilor lungi ce străbăteau, i-au făcut mai de mult să nu rămână indiferenți față de celelalte ocupațiuni și, mai ales, față de comerț, care era să le producă câștiguri mult mai mari. Această năzuință a lor de a se inavuți pe căi cât se poate mai practice a fost foarte mult ajutată și de caravanele cu care făceau transporturile de mărfuri în întreaga Peninsulă Balcanică. Începutul comerțului la Aromâni s'a făcut prin cărvănărit. Caravanele lor nu se mulțumeau să transporte numai mărfurile altora ci duceau cu sine spre vânzare și produsele lor, fie lapte, fie fabricate de lână. În modul acesta, gustul de câștig, care avea mai mulți sorți de izbândă în comerț decât în păstorit, începuse să-i atragă cât mai mult și, puțin câte puțin, ei treceau dela starea de păstori la aceea de negușători, la început ambulanți, după aceea cu așezări stabile.

Astăzi, orașele mari și mici din ținuturile în care sunt răspândiți Aromânii în Grecia, Albania, Jugoslavia, Bulgaria sunt pline de negușători români. În vremurile mai vechi, asociați în companii, ei treceau granițele Peninsulei Balcanice, stabilind comptoare în cele mai importante centre din Franța, Italia, Ungaria, Austria, Germania, Polonia și Rusia. Nu există scriitor apusean din veacul trecut, care să fi făcut cercetări în Peninsula Balcanică, fără să vorbească cu admirație de spiritul lor întreprinzător. Pouqueville, care i-a cunoscut mai bine ca oricare altul, vorbind despre Aromânii din centrele Călarl'i, Siracu, Aminciu, ca și de aceia așezați în satele din Aspropotam și Zagor, ne spune că încă din 1760, mulți dintre ei începuseră să se răspândească în principalele porturi mediteraneene, iar alții să deschidă case de comerț în Neapole, Livorno, Genua, Sardinia, Cadix, Sicilia, Malta, Veneția, Ancona și Raguza.

După împrăștierea Aromânilor din sudul Albaniei, unde aveau ca centru cultural și comercial Moscopole, cei mai mulți s'au răspândit în Ungaria, Austria, Polonia și Rusia. Fugind de teama dezordinelor din patrie provocate de sălbăticia cetelor albaneze, ei duceau cu sine tot avutul lor în bani. Amintirea acestor zile grele a rămas vie încă până azi în memoria Aromânilor. Mulți dintre bătrânii familiilor refugiate își aduc aminte că părinții lor plecau în orașele din Ungaria cu «saci și craiste de aur», cu «galbeni ascunși în oale umplute până în vârf cu miere» sau cu hainele căptușite cu bancnote, de teamă ca să nu fie jefuiți de Turci, la trecerea lor în alte țări.

Insușirile sufletești ale Aromânilor

Ceeace deosebește pe un Aromân țăran sau orășean de un Grec, Albanez sau Bulgar, este, in primul rând, acea *energie* proprie, care, oriunde și ori in ce împrejurări s'ar găsi el, îl face capabil să-și croiască mai repede un drum în viață cu o ascensiune în domeniul economico-social și cultural puțin obicinuită la celelalte popoare balcanice. Dela păstorul cel mai umil cu viața vecinic pe drumuri, până la orășeanul ajuns prin comerț la bogății fabuloase, se observă acelaș spirit neastâmpărat, care îl ține într'o continuă activitate.

Alte două calități ale Aromânului sânt *sobrietatea și economia.*

Când este vorba să-și înfiripeze o afacere, Aromânul este în stare să facă toate economiile posibile. Numai lenea și risipa nu i se pot atribui. Poate că spiritului de economie, care caracterizează viața tuturor tulpinilor aromânești, se datorește păstrarea în graiul lor a cuvântului *pecuñu* din lat. *pecunia*, cu înțelesul de «bani strânși pentru bătrânețe», pierdut la celelalte populațiuni românești. In schimb, cum ajung la o situație materială care le poate asigura o viață lipsită de griji, ei știu să beneficieze de toate acele comodități pe care le oferă roadele unei civilizațiuni înaintate. De aceea, astăzi nu-i de mirare, dacă chiar păstorul cu viață nomadă, cum este Fărșerotul, odată așezat în locuințe stabile, știe să-și îngrijească casa, împodobind-o cu tot felul de țesături și ținând-o într'o curățenie, care a stârnit admirația tuturor străinilor care l-au vizitat. In lucrarea sa de sinteză despre popoarele balcanice, Weigand relevează în modul următor curățenia caselor la Aromâni: «Während man in Makedonien überall von Ungeziefer aller Art geplagt wird, kann man sicher sein, in jeder Beziehung exemplarische Sauberkeit in den schönen aromunischen Gebirgsdörfern zu finden. Dort ist auch der Sinn für schöne Natur, für reine Luft und kaltes klares Wasser mehr als bei andern Balkanvölkern bewusst vorhanden».

Dar dacă Aromânul este *activ, sobru și econom*, el nu este mai puțin *inteligent*. Față de celelalte popoare balcanice, Aromânii, cu cât sânt mai puțin numeroși, cu atât sânt mai impunători prin deșteptăciunea și inteligența lor. Fără a exagera câtuși de puțin această înaltă însușire cu care i-a înzestrat natura, trebuie să recunoaștem că, din acest punct de vedere, ei reprezintă un popor unic printre Albanezii și Slavii cu care trăesc. Dacă există o populațiune care, în raport cu forța ei numerică, a reușit să se impună ca factor hotărîtor în viața economico-socială și culturală în Balcani, grație inteligenței și activității desfășurate, aceasta este populațiunea aromânească. Nici Slavii și nici Albanezii n'au dat popoarelor balcanice personalități de valoarea unui *Coletti*, originar din Siracu, primul ministru al Greciei libere, sau evergheți ca *Toșița* și *Gheorghe Averof*, amândoi Aromâni originari din Aminciu (Mețova), care au ridicat cu banii lor cele mai înalte instituțiuni de cultură din Grecia; înfine istorici și oameni politici ca: *Vladan Georgević* și *Tsintsar Marcović* ai Serbiei; *Baron Sina* din Moscopole și *Nicolae Dumba* din Blața cu o întreagă pletoră de învățați și bărbați iluștri.

Th. CAPIDAN

BLESTEMUL

FRAGMENT DIN ROMANUL ISTORIC „MARCU CRĂIȘORUL" DE ANTON BALOȚI

Pe părăitar sus, atârnau prea cuvioase icoane: Maica Domnului, bazilisă îmbrăcată în aur și argint. Nestrămutată ca vecinicia, ține, sub coroana nestematelor, pruncul în brațe; alături Coborîrea de pe Cruce, moștenire părintească a Doamnei Mara, icoană venită de prin părțile Rașcei dalmate. Maica cutropită de durere cu trupul Domnului în brațe. Mai jos, adus de kir popa Nicodim, Sfântul Antonie străjue și el cortul domnesc

Din sus, din grinzile ce țin stâlpii șatrei, în fața părăitarului, ce se află a fi țesătură a prea iscusitei monahe Calinichia, adormită acu întru Domnul, maica Mircii Vodă, licăre uleiu sfințit. Candelă grea cu totul și totul de aur.

Dedesubt pe lăicer vărgat, cărămiziu și alb, crucea jurămintelor, inflorată, chipuri de smalț, și de trei ori tăiată. Alături cățuia în care arde smirnă.

Soarele coborîse pe crugul cerului numai cât o suliță. Era acu pe la al doilea ceas al nămiezii. In cort lumină pârporă. Doar prin zestrea ușilor da busna soarele că se ridicaseră cergile. Vântul subțire de Octombrie biruise norii și-i măturase îmbucătățindu-i.

La ceasul acesta se adunaseră, așa precum fusese și porunca, boierii, la sfatul cel mare. Acu vorbea, cu fața către sfintele icoane, tot Domnul. Le arăta câtă oaste putuse strânge și câtă silă adusese Baiazet, căruia cumplit îi mersese vorba, Fulgerul.

Boierii mulți veniseră la sfat, că Domnul chemase aci toate puterile sale. Chemase și din Amlaș și dela Făgăraș, oaste din ducatele sale de peste munți, pe care le ținea după învoiala cu craiul unguresc, moștenire de la unchiul Măriei Sale, Vlaicu Vodă.

Se umpluse cortul cât șura de atâta boierime. Mai lângă ușă, dați în lături din șuvoiul luminii, albeau pete, căpitanii cetelor moșnenești. Radu Hoabă din Loviștea își învârtea șoimii ochilor că-și tăiase și răsuflarea. Vătaful Vâlcu din Giungetul Vâlcii își juca chica groasă, neagră corb, amuțise de atâta minunăție, că nu mai călcase el pe la sfat domnesc. Cuviincios, cu căciula lătăreață în mână, se îndesa doar s'o face nevăzut, și Lupșa din Căluiul Gorjului. Căpitanul Oncică, mai mare peste cetele moșnenești de prin satele de la Câmpulung, cetatea domnească, sta mai desghețat, că mai apropiase el curtea, și Domnul îl știa pre anume: brad de rumîn, își tot învârtea mustățile lungi, de te luau în furcă.

Domnul ce-și pusese acum o haină de postav vișinie lungă până peste genunchi, arăta tocmai câtă oaste putuse ridica în fața furnicarului turcesc. Vreo patru mii de călăreți, boierii și pâlcurile lor, cam șase mii de arcași ai căpitanilor de județe, moșnenii câteva sute, și pedeasupra gloata, chemată și ea. Și încă și oamenii, tot câteva sute. veniți din ducatele ardelene.

Boierii se strânseseră către masa lungă din mijlocul cortului, unde se așezase Vodă. Pe țărușii bătuți în pământ, blăni întinse, deasupra scoarțe din lăzile domnești.

In dreapta voivodului sta kir popa Nicodim, numărând cuvios mătăniile de lemn sfințit, chiparos mirositor. Imprejur mai pe scaune, mai pe butuci, da mai ales pe lăzi grele de Brașov, trase lângă păreți, boierii cei mari și cei bătrâni, cari aveau glas. Alții se propțiseră tocmai pe lavițele de lângă păreți. Tineretul se 'nțepenise bine în picioare, cisme 'nalte de Cracovia, încrețite armonică în glesnă: ascultau, că n'aveau vorbă, doar să răspundă la vreo întrebare.

Lângă Domn, în stânga, fusese poftit să se așeze dumnealui jupân Nan Udobă, biv vel ban, dar nu Craiovei, ci Severinului, ce era acum numai pohtă neîmplinită Măriei Sale. Udobă, boier încărcat de ani și vrednicie, că slujise cu credință patru domnii, văzuse multe și știa multe.

— Adevăr grăiși, Măria Ta, puțină oaste! Da tot puțină ar fi fost și de-ar fi venit și boierii lui Roman Vodă, și încă la nimic n'ar fi slujit nici legământul cu craiul unguresc, că păgânii sunt mulți ca nisipul mărilor, grăia cumpănit boierul. Da nici că se putea loc mai bun de războiu, Măria Ta. Aci la strâmtoarea drumului, în roghine, mulțimea nu le-a fi a bine, ci mai curând a pagubă.

Nan Udobă, că mai era și rubedenie domnească, își pusese mâna bătrână preste a lui Vodă. Ii amintea acum de bătaia dinspre Ialomița, a părcălabului Dragomir dela Cetatea Dâmboviței, ce era acum monah la Cotmeana, la sfânta mânăstire. Fusese smintit tare și tot la strâmtoare, între noroaie, Voivodul Nicolaie al Ardealului.

— Ți-aduci aminte, Măria Ta, că tânăr erai, da m'ai scăpat de Ungurul, ce se repezise cu sulița să mă arunce depe cal. Noroc că l-ai răpus Măria Ta!

Domnul, pe gânduri, își lipise privirea de inelele boierului. Avea unul care atunci îl luase: agată roșcată ca mierea arsă, săpată lăuntru, chipuri și între ele un șarpe încolăcit. Pusese doar să-i sape de-a'nconjurul numele.

Vodă își lăsase capul pe spătarul înalt al scaunului, inelele boierului că mai erau și altele, între cari unul cu doi lei și o cutiuță, îi erau aducere aminte de demult. Dar cum boierul ar fi sfătuit mult, se hotărî să vorbească iarăși, să arate că bine-i ghicise Nan Udobă gândul.

— Bine ai grăit biv vel bane! La asta m'am gândit și eu. Aci între rovine lovi-vom mai bine pe vrăjmaș. Puțini, om birui pe mulți la strâmtoare. Dar să vedem întâi ce vești ne mai aduc dumnealor căpitanii, ce au văzut fețele Turcului; și ochii i se așeză pe logofătul Pilea.

Nu-și uitase logofătul iscoadele; așteptau, după cuviință, afară. Dumnealui ședea acum lângă Roman Herescu, ce fusese sol la Polonezi și la curtea Domnului moldovean.

Herescu era fudul, se întrecea cu logofătul Filos, care se îngâfuia și el mai încolo, înciudat că nu putuse prinde loc decât mai spre coada mesei, tocmai lângă Antonie grămăticul, ce-și cerceta grijuliu penele de-a fi ascuțite. Frige-linte se uita chiondoriș, că i se scurgeau ochii la haina cea nouă a lui jupân Herescu, născocitură de prin țara leșească. Purta peste auriul tebencii tătărăști, aruncată pe umeri, haină scurtă de postav gătită cu șireturi de mătase, dar mai ales imblănită cu helgii de nevăstuică, asta-i lua ochii Grecului, fudul.

— Măria Ta, se ridică logofătul Pilea, să grăiască întâiu căpitanul Radu Hoabă și vătaful meu de la Terpezița, Oană Bistreț, și de vrea și boier Mândricica, că de voia lui s'a dus. Ei au fost cu vitejii în cele părți de-au săcâit pe Turc și i-au smintit, după cum bine știe Măria Ta! Noi, și arătă și spre jupân Dragomir ot Segarcea, ce i se proptise în spinare, n'am făcut decât să dăm poruncile și să grijim de plinirea lor. Ș'apoi om chema și iscoadele, că sunt gata, stau afară, așteaptă poruncă.

Căpitanul Radu Hoabă și înaintase, drept cu mâinile lungi în lungul trupului, se uita în ochii Domnului, aștepta semn să grăiască; de afară fusese chemat și vătaful Bistreț, mai mare peste vitejii din satele dumnealui logofătul, oameni vestiți prin caii lor iuți. Acu se apropia și el, plecat ca omul lângă curte. Dintre tineret fusese împins mai în față și Mândricica, minune de flăcău oacheș. Se tot codea să se arate.

— Mult mi-ați bucurat sufletul, căpitane Hoabă, și răsplata n'o uita pe Lovișteni, începu Măria Sa, nici pe dumneata, vătafe! Știu, mi-ați sâcâit bine turcimea, de nu s'a putut hodini de loc de când a trecut râul. Și întorcându-și ochii către jupân Mândricica, gata să intre în pământ. Da pe dumneata?... nu știu! Să te cert..., sau mai bine să mă minunez?...

Jupân Mândricica se înțelesese și cu alți boieri- tot tineri de ani ca și el, ba și cu domnișorul Dănuț, ficiorul lui Dan Vodă, nepot Măriei Sale, ce era svânturat rău, hotărîseră să cadă și ei noaptea preste oastea sultanului, și alaltăeri noapte, zis și făcut. Fără știrea dumnealui logofătul Pilea, poate numai căpitanul Dragomir să fi avut vânt de așa ceva, că prea roși acu când grăi Vodă.

Loviseră ienicerimea, ba mai luaseră și podvezi. Și nu erau decât o mână de zănatici, fără oaste. Noroc le-a fost că prinseseră pâlcul de ieniceri, înaintașii oastei, tocmai în codri, în pădurile de la Terpezița, de au gândit necredincioșii că s'au pornit și copacii asupra lor, și-au rupt-o singuri la fugă. Dar mai încolo, potop, se urniseră asupra lor, în hârtoapele de la Dragomira și cetele domnești, de-i zăpăciră și mai rău.

Vodă, care urmase vorba, că știa isprăvile oamenilor, dar vrea să afle după socotința celor ce văzuseră fața dușmanului, tăria lor, și mai ales gândurile, făcuse semn să vorbească căpitanul moșnenilor loviștenі.

— Măria Ta, începuse Radu Hoabă la semnul lui Vodă, cum bine ziseși, multă oaste... Multă, da proastă și slabă! Că știu și dumnealor boierii, și arătă către logofătul Pilea și căpitanul Dragomir. N'au avut parte nici de hodină, nici de-ale gurii de când au trecut râul: tot în izbeli i-am adus prin toate coclaurile. Ș'acu c'au aflat, dela iscoadele lor, că nu-i decât un singur drum către miezul țării, pe aci pe drumul podarilor, prin smârcurile Jiilor, unde le ații Măria Ta calea, n'au avut de cât un gând, să puie tabără. Ce gând or avea acu o ști poate iscoadele, că asta-i socoteala lor: noi știm să-i lovim, nu alta. Și munteanul îndesat, de scotea ursul din vizuină, se propti bine în picioare și-și pironi ochii în pământ. Ispràvise de grăit.

Vătaful Bistreț, mai priceput la ale vorbii, începu și el, vorbea îndrăsneț, că stând afară și așteptând, mai trăsese cu urechea la iscoade și știa acu să întoarcă vorba. Mulțumi întâi pentru vorbele bune și pentru făgăduială, că de mult îi dorea sufletul un petec de moșie, să intre și el pe deaintregul în cinul boieresc. Și asta numai dania lui Vodă o putea face.

— După multă socotință, gândesc, Măria Ta, că Turcul a pus tabără, că nu mai putea. Oștile le sunt mai mult a cale întoarsă decât a bătaie, că n'au avut hodină, nici de-ale mâncării. Le-am luat atâtea podvezi și țara au găsit-o pustie, c'așa le-am lăsat-o- urma vătaful înganfându-se. Mințea, isprava o făcuseră oamenii căpitanului Dragomir, ei pârjoliseră totul în calea turcimii. Nu cred să ție la bătaie, de le-om izbi mâine cu putere mare așezarea, își dădu drumul limbii Bistreț, da se opri că Vodă și 'ncruntase sprâncenele. Potienit își tot rotea pălăria frâncească, ce purta, ca să semene cu boierii.

— Va să zică, socotești, vătafe, că izbelile cetelor noastre l-au sleit destul pe vrăjmaș, puse Vodă capăt vântului ce-și luase singur omul boierului. Da, ca să lovim noi tabăra turcească, nici gând, boieri! se întoarse Vodă către unii cari murmuraseră a încuviințare, când îi scăpase vătafului prostia. Și-ți vedea îndată de ce... Să vie iscoadele!... Trimete-le dumneata, vătafe, îi făcu drum Vodă lui Bistreț. ce se mișcă cu părere de rău... se și văzuse vârît în treburi mari.

Se ridicase, grăbit să vorbească, de lângă kir Nicodim care murmura rugăciuni, Stănilă, banul Craiovei. Nu-l lăsa nerăbdarea să aștepte iscoadele. Avea socoteli mari, cum să bată turcimea. Și cum Vodă nu putea să coboare așa deodată nasul cel mare al mândriei banului, Stănilă vorbea. Banul simțise dela iscoade un zvon mai vechi, c'ar fi mers prin turcime vorbă de cale'ntoarsă, și tot da înainte.

Noroc că răbdarea Domnului nu fu pusă la încercare prea grea. Iscoadele se arătară. Opriți lângă ușă, stau chiar în șuvoiul luminii. Zăpăciți, adăstau acolo: Oprea Pisăr, Cătălin și frații Cârtiță.

— Apropiați mai încoace, le făcu semn cu mâna logofătul Pilea. Vrea Măria Sa să audă ce știți.

Cătălin, roșu ca para focului, de abi păși câțiva coți mai înainte. Frații Cârtiță, gata să intre după poreclă în pământ. Doar Oprea Pisăr, cu mâinile vârîte în chimir, cioban, călcă mai desghețat. Iși tot sălta pe umeri sarica seină.

Banul, catifea nărânzată de Luvia, sabie grea în șold, trebui să se așeze pe lădoiul său de Brașov.

— Eh, spuneți voi, ce-ați văzut, c'om chibzui noi, sări repezită vorba logofătului, dar Vodă i-o tăie cu mâna.

— Apăi... așezare mare... strânsă colac, întinsă de nu-i poți da roată, îndrăzni încă odată Oprea Pisăr.

— Ba sunt două așezări... se ivi și vorba subțire a lui Tudor Cârtiță, de se poticni de atâta îndrăzneală.

— Două tabere? se întrebă Vodă.

— Da, Măria Ta, că mai e una, mai de vale, pe râu... se vedea fum și s'auzeau câinii, o luă din loc și Cătălin.

— Și n'ați prins a cui să fie tabăra?

— Nu, Măria Ta, că nu ne-am putut apropia... ne simțiseră câinii... Da se zărea de departe steag agățat sus în margine.

— Cum arăta, oameni buni? întrebă Vodă, că știa să-i ia mai cu ușurelul. Vistierul cuminții nu se mai amesteca.

— Adevăr, Măria Ta, că n'am văzut... că era departe... Da parcă nu erau cozi, mai curând arăta a prapor de sfințită biserică... Da să spunem drept, nu-i așa, măi Cârtiță?... Cruce n'am zărit.

— Eh, și acu ce mai ziceți, boieri dumneavoastră? Dumneata, vel bane? Dar dumneata jupân Costea? Se 'ntoarse Vodă și către un boier negricios, ce murmurase adineauri. Ei, cădem mâine peste așezarea turcească?... Așa vă sta mintea, să ne lovească ceilalți în coaste?

Boierii se 'nciudară că-i rușina Vodă, dar n'aveau încotro. Știa el Vodă ce făcea, că ințimea trebuie stăpânită din vreme, până nu e târziu...

Iscoadele cu plecăciuni smerite, se tot daseră îndărăt, pieiseră afară.

Sfatul de abia acum urma să se aprindă. Vorbă multă. Dar Vodă avea prepuse temeinice să creadă că timpul grăbește. De aceea el și chibzuise. Ieșise dimineața să privească peste bălți, către Miază-zi. Cătase cât bate ochiul, și gândul i se și hotărîse. Il știa numai dumnealui Roman Herăscu și-l ghicise biv vel banul Udobă. Hotărîse s'aștepte lovirea vrășmașă. Dar atunci când Turcul s'a porni, să-l vâre prin vicleșug în balta Jiteanului și acolo să-l sminteаscă.

— Ați văzut, boieri, tot ce-am putut face, începuse Vodă din nou sfatul, că timpul grăbea. Mai cu sila mai cu șiretlicul am adus pe Baiazet să ne lovească aci unde vrem noi. Da, să-l lovim noi, și încă la câmp deschis, acolo unde au pus tabără? Nu, boieri, că n'avem oaste! Deaceea am chibzuit mult, cum să facem când s'a porni..., ținea Vodă sfatul. Și ar fi ținut mult, dar îi tăie vorba jupân Neagotă, vătaful curții. Intrase tiptil și-i ceru a vorbă. Vodă înțelese însă că îndrăzneala avea cuvânt grabnic și însemnat, și-l chemă la sine.

Vătaful aducea știrea că tocmai atunci se 'nturnase o iscoadă dinspre părțile Turcului. O slugă de-a dumnealui jupân Stanciu Vranin, ce ar fi aflat vești noi. La semnul Domnului, sluga sârbească și intrase. Sufla greu că alergase s'aducă știre. In genunchi aștepta poruncă să grăiască. Se uita când. la jupân Vranin, care se sculase în picioare, când la Vodă. ...Nu știa cum e mai bine.

— Stăpâne, începu sluga, m'am furișat până în marginea taberei, ce stă de vale pe râu. Sunt oameni de-ai noștri, Sârbi, oștașii lui Marcu!

— Cum?... Și Marcu din Prilep, cu necredincioșii! bâigui spăimântat boierul sârb.

Popa Nicodim, pierdut în rugăciuni, se trezise, îi licăreau ochii, prinsese vorbă de amar. Mircea, care nu'nțelesese deodată vorba streină, asculta pe dumnealui Nan Udobă, care-i tălmăcea, că deprinsese și graiul sârbesc.

— Ba da, stăpâne, l-am văzut. C'a trecut grăbit, călare, către tabăra sultanului. Spuneau oamenii că l-ar fi chemat Baiazet la sfat.

Vestea căzuse venin. Jupân Vranin și Stanciu Golin se încovoiaseră a amărăciune. Cu un semn, sluga fusese repezită afară. O clipă stânjenit, Mircea fusese prins de cele trecute, se cufundase: Marcu... treizeci de ani... ba mai mult... Și deodată îi înflorise în suflet Anca.

Boierii șopoteau vestea. Nan Udobă singur știa. Pricepuse și îngândurarea Mircii Vodă, ba pricepuse singur și știrea. Sfat la Baiazet, semn de război.

Kir Nicodim înțepenise, privea dincolo! Se 'nălța, se ridicase ca depe altă lume. Il frământa și pe el aducerea aminte:... Marcu... Uroș cu țeasta zdrobită... Anca... Și acu ca și atunci, apucase crucea jurămintelor. O prinsese cu amândouă mâinile, sus deasupra capului, blestem.

Nan Udobă își pusese mâna mângâiată preste a Domnului. Trezit, Mircea se scuturase, clătinând pletele.

— Boieri, ați auzit? Baiazet a chemat sfat. Vă face voia! De acum va să fim gata că s'o abate vifornița peste noi...

De afară, înălțat până la cer, s'auzea kir popa Nicodim...

— Proclet!.. Anatemă... asupra lui Marcu.

Ieșise să audă mulțimile. Blestema!

IMN
de COSTA CAREI

Ardealule, tu Țara mea cea sfântă,
Răbojul alb al versurilor mele
De-acuma în tăcere se 'nreșmântă.
E timp târziu de împlinire-a sorții,
Azi mai trăiesc, dar mâine fără stele
Lin voiu dormi în înnoptarea morții.
Ursita-mi omenească-i trăcătoare,
Lumina mea-i veștejitoare floare.

Eu voiu pieri, tu însă niciodată —

Viața ta e fiacără de-apururi,
E zvâcnet cald și fără ostenire
Și-i câmp de aur, creastă de azururi.
Norocul tău: cât lumea o să fie,
Istoria ta e, prin dumnezeire,
Cuprins miraculos de veșnicie!...

CRONICA

LITERATURA

ION BĂLAN: FEBRE CEREŞTI — Colecţia Abecedar 1941 — pag. 87 — lei 80.

D. Ion Bălan, tânăr din falanga poeţilor ardeleni, publică în colecţia «Abecedar» volumul său de debut «Febre cereşti», a opta culegere de versuri care apare în această colecţie. Insăşi această încadrare ne recomandă pe tânărul poet ca pe un scriitor care a trecut anumite examene, care se găseşte la vârsta unui majorat poetic dinainte indicat. Fenomenul de grup al tinerei poezii ardelene slujeşte în acelaş timp selecţia literară, proces aşa de preţios astăzi şi întăreşte şi înlesneşte climatul de înmugurire şi înflorire al unor talente care nu sunt lăsate la voia întâmplării să-şi caute singure un suport moral (pentrucă poeţii au şi ei nevoe, mai ales la apariţia lor, de sprijinul unei elementare etici literare) ci sunt întâmpinate, la vreme, de o mână atentă, ocrotitoare, fraternă.

D. Ion Bălan adună deci la un loc poezii verificate, cu prilejul apariţiei unora din ele. Culegerea sa este îndeajuns de bogată şi se împarte în patru cicluri: «Febre cereşti», «Idol», «Triştii amanţi» şi «Sub cer ardelean». D-sa izbuteşte să afirme o individualitate proprie, printre tinerii poeţi ardeleni, rezultat al unei vădite conştiinţe critice şi al unor elemente naturale de reverie şi de simţire, în care o anumită înclinare spre rafinament se îmbină cu un substrat primitiv viu; strofele sale au o respiraţie ritmică şi sonoră dificilă, întreruptă, înceată, dar nu mai puţin pătrunsă de accentul fisionomic al unui efort cultivat. Tânărul Anacharsis a vizitat Parisul, dar un accent de dârzenie, ardelenesc, nu se lasă învins în faţa problemelor de rafinament interior şi expresiv, difuzate în întreaga poezie contimporană, de modernismul citadin cu epicentrul lui rămas, orice s'ar spune, în simbolism, şi ca un meşteşugar stăruitor, insistent, care nu se sperie de stângăcia lui rustică, deschide drum contemplaţiei proprii, cu orice preţ. D. Ion Bălan este un poet cu conştiinţă critică, cu spirit reflexiv şi prin aceasta versurile sale au din capul locului un înţeles literar, independent de esenţele naturale, de care vorbeam, de şansa lor personală de a se defini mai bogat, de a se împotrivi unor anumite forme predominante, dar mai generale, de poezie contimporană şi a ieşi la iveală mai simple şi personale.

Căci ceeace se simte pozitiv în această privinţă, deocamdată, este spre a spune altfel, sforţarea vie a poetului care identifică visurile, viziunile şi simţămintele sale, le afirmă pe toate (cele turnate în poezie) cu o anumită vitalitate dar nu le diferenţiază încă după gradul lor de adâncime şi originaritate intimă. Fireşte din acest exerciţiu serios de afirmare, în care intervine gustul şi afinitatea pentru imagini şi viziuni întâlnite şi la alţii precum şi nevoile unei inimi şi unei lumi proprii, iese o substanţă luminată, dintr'un focar original pe care încă nu-l găsim, nu-l descoperim în versurile sale, dar care nu există mai puţin undeva.

Poetul dă, mai întâi, un suflu nou, personal unor tipare de viziune pe care le cunoaştem. El simte, astfel, cu vinieiune şi energie subtilă, contrastul dintre dionisiac şi apolinic care stăpâneşte condiţia de viaţă a poetului, mai ales a poetului contimporan, antinomia dintre spiritul de înălţime rece şi clară, de ridicare până la «serafii care se gătesc cu surâsuri neutrale», cum zice într'o poezie şi dintre sbuciumul nestăpânit, spasmodic, sentimental, incert, viu, al bucuriei şi durerii, al vieţii «panice» intime. Tema aceasta, ca temă naturală şi ca temă reflexă, este bine cunoscută în poezia contimporană. Ea se trage din «Elevation» a lui Baudelaire, din cristalele şi lebedele lui Mallarmé, din Valéry sau încă mai dedeparte din «Floarea albastră» a lui Novalis, poetul tendinţei acesteia poetice «spirituale» de esenţă, după noi, mai mult filosofică contemplativă, decât poetică propriu zisă.

Ciclul «Febre cereşti», cel mai bogat din volumul d-lui Ion Bălan, cântă mai mult decât tendinţa, contrastul de care vorbeam, dar tema este tot aşa de reflexă ca şi în cazul celorlalti. Fireşte forma pe care o îmbracă acest motiv de inspiraţie, ajunge şi la d-sa, ca la ceilalţi, păstrând proporţiile respective acolo unde trebue, la momente expresive izbutite pe deplin.

In poezia «Martie» poetul spune:

«Culese dintr'un basm lunar cresc flori
Şi'n ferigi roşii a tresărit Pan»

Strofa de definiţie a bucăţii «Febre cereşti» o voi cita pentru interesul ei documentar.

«Pe piepturi de zăpadă limpezi coliere
Serafi se gătesc cu surâsuri neutrale;
Clare diamante cu rădăcini în durere
Poetule, cereşti febrele tale».

Dar în această tendinţă spre purism, în acest «reflux al stelelor culcate în mări» cum spune într'un frumos vers din bucata «Febre cereşti», d. Ion Bălan are strofe valéryene:

«Ca sevele'n sălcii trecutul ridică
Cu amare savori de buruiană
Necuprinsa în cuvinte nălucă
Cu profil de floare şi pas de Diană»

Versul «cu profil de floare şi pas de Diană» il subliniem încăodată pentru frumuseţea lui.

Nu mai puţin frumoase sunt ultimele trei strofe din cele patru, ale poeziei «Tinereţe fără bătrâneţe»:

«Dar copacii în nevăzut spasm
Urcă din ramuri o sete de moarte
Prinşi în inelele nevăzutului basm,
Ar vrea să fugă din soarte.

In vechi şi adânci fântâni
Se prelinge sângele vremii tăcut:
Supt de nostalgii, prinţul în mâini
Poartă al tristeţii ulciu nevăzut.

Spre valea plângerii aproape
Ii minte paşii vântul fugar,
Setea de lacrimi de sub pleoape
Sau pomul tristeţii cu rodul amar».

Din asemenea strofe se poate, cu uşurinţă, vedea că d. Ion Bălan este adevărat un poet. Un motiv care se amestecă interesant cu cel despre care vorbim, e un altul, şi el cunoscut în poezia modernă, acela al poetului ca «fiu al nimănui şi al tuturor», ca fiinţă sensibilă şi singuratică, acela «boem», care vorbeşte în chip deosebit d-lui Ion Bălan, care se aliază cu celălalt, exprimând fără îndoială două stări de spirit ale poetului, cea «cerească» şi cea de «febră» dar nu în formă directă şi complet originală ci prin filtrul a două teme poetice cunoscute care aduc — respectiv cea de a doua — cu ele bagajul lor de imagini şi o tehnică a lor dela Rimbaud la Carco care a scris strofa capitală pentru acest suflet poetic:

«C'est l'heure amère des poètes
Qui se sentent tristement
Porté sur l'aile inquiète
Du desordre et du tourment.»

Acest aspect al «febrei» triste şi dureroase se completează la tânărul ardelean, cu o aspiraţie de acelaş gen dar mai expansivă, mai puternică, pusă sub semnul a doi zei al căror nume îl găsim în versurile sale repetat, al lui Pan şi Eros, apariţii interesante care nu fără deosebită atenţie, trebuesc semnalate în tânăra poezie ardeleană (e suficient să amintesc puternica poezie a lui Mihai Beniuc «Indureratul Eros»).

In bucata «Definiţie», foarte izbutită, pentru ca să ilustrăm observaţiile de mai sus, cu câteva exemple, — d. Ion Bălan începe astfel:

«Eu al nimănui şi al tuturor
La marginea tuturor lucrurilor,
Ca paria — pândind grădinile de vară
Undeva într'o exaltată seară.

Poezia continuă astfel:

«Ingerul frumuseţii pe umbra mea
suprapus
Paşii sorăelnici îi atrage în sus;
Spre albastrele ispite, cereşti capcane
Cai iluzorii la roşii rădvane.

Dar eu sângerez în vechile plase
Diavolul le-a căptuşit cu mătase.
— Cântecul nimicului, otravă filtrată
fin some
De al întunericului necitit domn»

Numeroase sunt versurile în care poetul încearcă apoi sensibilitatea melancolică («Adolescenţă», «Septembrie», «Fata din provincie», «Toamna», «Tristeţi de Septembrie»). In altele d-sa tinde să ridice această sensibilitate până la diapasonul mai viguros şi bărbătesc al disperării, şi unei viziuni dure şi tragice (ca în «Cântec agonic», «Cântecul morţii», «Lupul», etc.).

Ca poezii complet izbutite citez «Definiţie» (pag. 8—9), «Paradis pierdut» (pag. 53—54) şi «In munţi» care începe cu frumoasele două versuri:

«Umbra mea o voi sfâşia în văi
Şi voi urca singur în munţi».

Insuşirea generală care defineşte pe poet, afară de strofele realizate, este spiritul său de unitate, în care se revelă aceea ce numeam conştiinţa sa poetică critică, şi care îl duce la posibilitatea construcţiei. Fireşte, d. Ion Bălan este stăpânit excesiv de neologism, căruia îi dă adesea o consistenţă primitivă, dar care face nu mai puţin adesea colţuroasă şi suprapusă poezia sa, deşi poetul încearcă să dea o existenţă intenţională conştientă, neologismului ca unealtă de expresie.

Dragoş Vrânceanu

ARTE PLASTICE

SCULPTORUL PACIUREA. Opera lui Paciurea rămâne pentru o anumită epocă a artei noastre singura mare şi autentică viziune plastică.

Alături de alţi romantici, apariţia lui Paciurea are proporţiile astrale ale geniului, proporţii care nu vor avea decât un singur neajuns: acela că vor fi prea extinse pentru ochii miei ai contemporanilor, zăpuşiţi de spirit imitativ şi decadenţi.

Fiindcă vorbim de un sculptor, ne luăm îngăduinţa să pomenim pe acel mare francez, a cărui personalitate se aşează ca o piatră de hotar între epoca modernă şi trecut. August Rodin, cu măreţia geniului său, desparte epocile cum un fulger despică întunericul şi pe locul unde odinioară sălăşluia meşterul avid de conturele «fermecatei naturi», aşează un om care simte şi gândeşte deopotrivă.

Geniul lui Paciurea a intuit dela început cadrul valoros al concepţiei romantice şi, cu un curaj fără seamăn, s'a îndreptat spre o viziune de o rară autenticitate. Fără îndoială că într'un mediu mai favorabil opera acestui sculptor ar fi determinat acelaş moment plin la noi, pe care sculptura lui Rodin l-a definit în plastica franceză.

Iată motivul izolării lui Paciurea: condamnat să-şi trăiască zilele într'o epocă nedefinită cultural, înconjurat de colegi neinspiraţi, geniul lui s'a retranşat în meditaţie şi solitudine, determinând însăşi viaţa omului spre o fugă din contemporaneitate. Inconjurat de zâmbetele malitioase ale mediocrilor, încolţit de neglijenţa societăţii, sufletul omului Paciurea se amărăşte şi se retrage în sine. Sufletul lui nu se mai dăruie cu voluptate decât imaginilor, cărora artistul le va rotunji chipul după asemănarea sufletului său îndurerat.

Această atitudine este concretizată într'un bust care-l reprezintă pe Mântuitorul încoronat cu sângeroasa coroană a spinilor. Iisus apare din această materializare ca un colos de durere şi sbucium, pe care mâinile meşterului le tremură cu măestrie în lutul modelat febril. Jos, pe soclu, ca o profundă explicaţie, Paciurea citează vorbele rostite în acel moment de durere din ceasul ultim al vinerei patimilor: *«Părinţe iartă-le lor, căci nu ştiu ce fac».* Opera aceasta va rămâne încă multe secole, una dintre cele mai mari creaţiuni ale plasticei româneşti. Talazul de suferinţă care se sbate în mugurul formei este atât de intens exprimat, atât de profund îngemănat cu materia, încât sculpturalul este depăşit, precum eroii unei drame, de însăşi drama destinului lor.

De aici încolo sufletul artistului nu se va mai dărui decât viziunilor interplanetare şi zeilor: «Beethoven», «Shakespeare», «Ibsen», «Tolstoi», «Lukian»; apoi «Zeul războiului», «Zeul Pan», «Zeiţa nopţii», «Cugetarea» şi acele «Himere» care n'au comparativ în toată plastica lumii. Nimic afară de opera marelui Eminescu nu stă în înălţime alături de valoarea acestei viziuni de proporţii cu adevărat cosmice.

Estetica idealistă, din unghiul de vedere al cărcia fenomenul creaţiei se cerea descătuşat de pământesc, primeşte în opera lui Paciurea adâncimi şi perspective, ale cărei margini se pierd pentru ochiul comun. In arta noastră cultă Paciurea n'are înaintaşi. Apropiind concepte formale superioare cu principii genetice autohtone, Paciurea a făcut şi el drumul înapoi spre concepţia plastică populară. Acolo a găsit toate elementele necesare spiritualizării unui subiect.

Ideile şcoalei romantice sunt astfel altoite la matca unui stil românesc, care primeşte din această operaţie proporţiile mari ale creaţiei. De pe plan decorativ, stilul popular face un salt în opera lui Paciurea, păstrându-şi toate atributele de fond şi se realizează în opere de valoare universală.

Paciurea n'a căutat să ilustreze legende sau basme, fiindcă el a înţeles că esenţa artei nu e subiectul, ci principiul estetic prin care este exprimat.

Stilul paciurean poate fi definit, urmărind traectoria dinamică a sentimentului care creşte între om şi spaţiu, străbătând condiţiile materiei, pe care Paciurea a reuşit într'adevăr să şi-o apropie şi s'o supună temperamentului său cu o putere demiurgică. *Această descoperire a materiei depăşeşte însăşi şcoala romantică şi premerge principiile şcoalei moderne.*

Şi totuşi acest mare sculptor este încă un izolat al culturii noastre. Poate nu vom fi crezuţi, dar operele lui mai dormitează şi azi în ipsosul provizoriu, îmbrăcăminte simplă şi nedurabilă, pe care neajutorata viaţă a lui Paciurea n'a izbutit s'o transforme în bronzuri. Timpul, cu încetineala lui, cu rugina anilor şi cu praful, creşte peste amintirea lui Paciurea ca un văl dureros, ca o continuitate a acestui destin închinat durerii.

Avem însă credinţa că se apropie un moment în care geniul lui Paciurea va birui. Va fi în acel ultim ceas în care se vor şterge toate urmele falsului nostru romantism. Din molozul decadentismului, opera lui va străluci atunci ca o piatră rară şi cântecul ei va răsuna în inimile oamenilor, pe care el i-a ocolit din prea multă dragoste.

Ion Vlasiu

INSEMNARI

INCREDERE. Evenimentele prin cari am trecut din Iunie 1940 până astăzi, cu tot caracterul lor dureros, n'au produs în sufletul românesc demoralizarea la care s'au aşteptat vecinii noştri. Se da ca sigur, atât în Budapesta cât şi în Sofia că în urma invaziunei ruseşti în Basarabia şi a concesiunilor ce cu sila ne-au fost smulse din trupul Dobrogei şi Transilvaniei, se va produce o prăbuşire internă aşa de profundă încât idealurile ungureşti şi bulgare de a pune mâna pe întreaga Transilvanie şi pe întreaga Dobroge se vor realiza fără dificultăţi. Se esconta lipsa de bărbăţie de care a dat dovadă conducerea Statului român în ultimii cinci ani de zile şi — last but not least — efectele acţiunei subversive străine în sânul unui tineret desorientat.

Mutilarea pământului ţării de volnicia străină şi martiriul celor peste o mie de Români ucişi de bandele ungureşti în Transilvania de nord, au trezit în sufletul poporului nostru, dela muncitor la conducător, o energică reacţiune, o hotărîre neînfrântă de a înlătura toate slăbiciunile şi ezitările, de a concentra şi organiza toate energiile pentru afirmarea drepturilor noastre eterne şi pentru redobândirea pământului nostru.

N'am renunţat şi nu renunţăm la nici o palmă din pământul locuit de poporul românesc.

Oricâte piedici ni se vor pune în cale, oricât unele împrejurări ne vor părea nefavorabile, noi dela calea aceasta a idealului românesc integral nu ne abatem.

Vrem să refacem o Românie, care să cuprindă nu numai hotarele ei din 1918—1940 ci şi pământurile acelor fraţi ai noştri cari până acum au rămas dincolo de aceste hotare. Suntem cel mai numeros şi cel mai înzestrat popor din sud-estul Europei: vrem ca statul, pe care-l clădim şi care ne va cuprinde pe toţi, să poată, prin unitatea rasei, prin sănătatea concepţiunilor şi prin hărnicia acestui popor, să înfrunte în viitor orice lovituri ale destinului.

In acest scop e necesară o selecţionare pentru posturile de răspundere a elementelor de rasă şi tradiţiune românească: în sufletul veneticului nu înfloreşte iubirea de poporul românesc ci numai iubirea de sine însuşi.

De priviri înapoi şi de recriminări n'avem răgaz. Suntem în vălmăşagul unui război pentru însăşi existenţa noastră românească şi ne avem fiecare partea noastră de răspundere. Momentul decisiv va veni şi vrem să fim gata pentru marea luptă care ne va aduce victoria.

Vasile Stoica

MACEDO-ROMÂNII. In articolul nostru din fruntea revistei «Spaţiul vital românesc», am avut în vedere numai pe Românii din Dacia, cari, în 1918, au izbutit să se întrunească într'o singură organizaţie de stat. Temelia pe care trebue să se reazime neamul nostru e această regiune, unde blocul românesc e în continuitate geografică şi unitar. Nu am uitat, însă, nici străvechile aşezări româneşti din dreapta Dunării, cari au avut un rol aşa de important în trecut. Voiam să le închinăm câteva pagini în numerile viitoare. Evenimentele recente din Peninsula Balcanică s'au precipitat şi puterile învingătoare au intenţia să creeze noui împărţiri teritoriale sub diverse suveranităţi. In situaţia schimbată, e firesc ca şi Românii din dreapta Dunării să spere în realizarea aspiraţiunilor lor, neţinute în seamă până acum. Şi ei au dreptul la o viaţă naţională şi la un spaţiu vital al lor, fără să mai fie aserviţi unor stăpâniri streine. Conferinţa din Viena, care studiază noua organizare a regiunilor balcanice, desigur va lua în considerare cererile fraţilor macedoneni de a li se atribui ţinutul Pindului, ca o organizaţie autonomă. Le dorim din toată inima izbândă. Noi nu uităm că Sudul Dunării a fost odată trac, şi, pe urmă, latin. Şi ne aducem aminte, cu mândrie, şi de imperiul Românilor Petru şi Ioniţă Asan.

BANATUL. Nu ne bucurăm de nenorocirea nimănui, dar drepturile noastre suntem datori să le apărăm, mai ales când vreau alţii să ni le nesocotească. Banatul întreg până la Dunăre ne aparţine. El ne-a fost recunoscut de Puterile Triplei Inţelegeri, în 1916, când a intrat România în război. In urma armistiţiului dela Belgrad, din 1918, Sârbii l-au ocupat milităreşte, fără să ţină seamă de angajamentele Aliaţilor. La conferinţa de pace, Ion I. C. Brătianu nu a reuşit să obţină respectarea tratatului de alianţă din 1916 şi ni s'a dictat o frontieră de pedeapsă. Noi n'am renunţat, însă, niciodată la drepturile noastre, deşi, forţaţi de împrejurări, ne-am supus sentinţei dela Paris. Bănăţenii au revendicat mereu teritoriul atribuit pe nedrept vecinilor noştri Sârbi. Şi cererile bănăţenilor erau ale ţării întregi, deşi s'au găsit între noi unii prudenţi, îmbătaţi de pacifism, gata să renunţe la Torontal. Abia azi se vede câtă dreptate avea Eftimie Murgu, când a pornit lupta de apărare a Banatului, prin curăţirea lui de elementele alogene. Va suna oare ceasul reîncorporării lui la patria mamă, acum când se croesc noui frontiere în Balcani?

LUCEAFĂRUL. Scriitorii din Ardeal au săvârşit o faptă bună, când s'au botărît să reediteze, la Sibiu, vechiul «Luceafăr» al tinereţii noastre.

Au mai încercat şi alţii să-l trezească la viaţă, fără să reuşească. Deastădată sperăm, că gruparea purtătorilor de condei va izbuti să dăruiască neamului un organ de luptă, aşa cum a fost revista noastră de altădată. Greutăţile începutului vor fi învinse şi «Luceafărul» va străluci, desigur, şi mai luminos pe cerul culturii noastre, decât cel pe care l-am susţinut noi sub stăpânirea streină. D-l Grigore Popa face o justă apreciere asupra «Luceafărului» de odinioară. Dorim ca şi «Luceafărul» de azi «să aibă aceeaşi credinţă tare în neam, în ţară şi în Dumnezeul strămoşilor noştri», cum am avut-o noi cei vechi. Dacă va stărui îndărătnic pe această linie, va birui şi se va împărtăşi de bucuria reîntregirii hotarelor. Noului «Luceafăr» i-am dat binecuvântarea mea frăţească verbal, i-o dau şi în scris. Adaug urarea: Izbândă!

Octavian C. Tăslăuanu

O INIŢIATIVĂ. Cu robusta hotărîre pe care o clamează *«Cuvintele pentru început»* din primul număr al *«Daciei»*, pornim, aşadar, pe linia Neamului şi a marilor lui aspiraţii. Dar flamura noastră, care înalţă insemnele idealului, nu se ridică pentru întâia oară în freamătul văzduhului. Ea a fluturat veacuri de-a-rândul peste oştile voevozilor, alături de cruce, pentru a fi apoi arborată în inspiratele cronici ale Ţării Moldovei. Mai departe a fost purtată de prima generaţie a *latiniştilor* şi, pe rând, de toate generaţiile de cărturari ale veacului trecut. E de prisos să mai spunem că flacăra ei a stăruit de atunci pe cerul întunecat al Transilvaniei.

Va trebui deci să ne întoarcem către acele solemne figuri ale trecutului nostru, — cu un covârşitor sentiment al regăsirii. Căci dincolo de besna şi miasmele ultimului deceniu, frunţile lor înalte au împietrit în lumina augustă a perenităţii.

Zei ai idealului, marmora albă a statuilor voastre luminează înainte drumuri şi cugete!

Iată pentruce este cazul să subliniem aci, o iniţiativă mai veche a Sindicatului Presei Române din Ardeal şi Banat — desigur, cea mai temeinică organizaţie de presă din ţară — şi anume iniţiativa de a edita o colecţie de studii documentare asupra figurilor reprezentative ale ziaristicei ardelene. Au apărut, până acum, volumele: *«Vasile Goldiş»* de Ion Clopoţel, *«Ion Al. Lepădatu»* de Ion Matei, *«Din trecutul revistelor şi ziarelor dela noi»* de Roman Cioregariu şi *«Aurel Mureşianu»* de Părintele Ioan Georgescu.

Subliniind încă odată râvna pe care d. Dr Aurel Buteanu, fostul preşedinte al Sindicatului, a depus-o la conducerea acestei prestigioase instituţiuni de cultură, să ne oprim la tipăriturile din *«Biblioteca ziaristică»*.

VASILE GOLDIŞ. Primul număr al colecţiei «Biblioteca Ziaristică» este închinat lui Vasile Goldiş, una din figurile cele mai impunătoare ale «generaţiei unirii». Cartea, scrisă de d. Ion Clopotel, colaborator apropiat al lui Goldiş, — nu vrea să fie decât o «notiţă introductivă» la o «voluminoasă monografie pe care i-o datorează neamul». Intr'adevăr, în cuprinsul acestor puţine pagini autorul se mărgineşte numai la acţiunea publicistică a lui Vasile Goldiş, pusă exclusiv în slujba cauzei naţionale. Astfel, editorul şi zelosul conducător al *«Românului»* ne apare ca un dârz cruciat al marei cauze, în lupta cotidiană a Neamului cu opresiunile mişeleşti ale conaţionalilor lui Tisza. D. Ion Clopoţel ne mai înfăţişează în comprehensivele pagini ale lucrării şi formaţiunea spirituală a omului. Citām: «Spiritul său de ordine şi muncă disciplinată îşi lua sursele lui din însăşi cultura sa clasică. Goldiş era profesor de limba latină şi pătrunsese întregul sens moralist al operelor marilor literaţi şi bărbaţi politici din Roma antică. Cita cu predilecţie maximele şi sentinţele lor, căutându-le aplicarea în directivele curente. Clasicismul nu numai că i-a imprimat siguranţa atitudinilor şi siguranţa concepţiilor, ci l-a obişnuit să-şi planifice întregul rost personal şi să-şi stabilizeze criteriile de îndrumare a altora».

Acesta a fost Vasile Goldiş. Iar pentru a ilustra atât stilul cât şi temperamentul vajnicului luptător pentru unire, să cităm un pasagiu din manifestul către popoarele lumii, apărut în *«Românul»* în anul 1918, în perioada revoluţionară: «De veacuri clasa oprimătoare a poporului maghiar a sfâşiat trupul naţiunii noastre prin ícuri străine, iar dela înfăptuirea constituţionalismului fals din 1863 scopul mărturisit al politicei de guvernământ în statul ungar a fost desfiinţarea noastră naţională. Prin colonizări fără rost pe pământul strămoşilor noştri, prin maghiarizarea necruţătoare a tuturor acelor Români, care au fost nevoiţi să aibă raporturi mai nemijlocite cu stăpânirea maghiară, prin invadarea pe teritoriul românesc a sutelor de mii de slujbaşi politici maghiari, prin împiedecarea poporului nostru de a-şi mulţumi însuşi trebuinţele sale industriale — s'au maghiarizat oraşele şi s'a împestriţat etniceşte teritoriul locuit de naţiunea română prin mijloace artificiale şi în scopul barbar al nimicirii noastre».

Cum vedem, istoricul manifest al lui Goldiş mai **pledează o cauză sfântă şi dreaptă.**

Asupra celorlalte volume din *«Biblioteca Ziaristică»* vom reveni.

Vlaicu Bârna

PROBLEMA TRANSILVANIEI. In numărul pe Martie al revistei «Transilvania» dela Sibiu, — laudă domnului Ion Breazu pentru prea frumoasa ei înfăţişare — domnul profesor Silviu Dragomir publică sub titlul acesta un documentat studiu, pe care, având în vedere interesul său actual, îl rezumăm mai jos.

Românii, — spune autorul, — a căror arie de răspândire, cu excepţia celor trei judeţe secueşti, cuprinde toată Transilvania, posedă majoritatea absolută, adică 57,8%, din populaţia acestei provincii, reprezentând 3.207.880 suflete, după recensământul din 1930, dintr'un total de 5.548.401 locuitori. In schimb, repartizarea Ungurilor, al căror procent e de 24,4 (deci un total de 1.353.276 locuitori), «este difuză, insulară şi chiar sporadică printre masele majoritare româneşti. Caracterul de infiltraţiune târzie, făcută la adăpostul predominaţiunii politice, pe care au avut-o în trecut, este prea evident». Ungurii dispun de majorităţi numai în judeţele Ciuc, Odorhei şi Trei Scaune: deşi formează în acest teritoriu un bloc omogen, sunt aşezaţi chiar în inima României, la extremitatea răsăriteană a Transilvaniei şi deci izolaţi de teritoriul etnic maghiar.

In urma arbitrajului dela Viena, Ungariei i-au revenit, în Ardeal, după date statistice din 1940, dintr'un total de 5.913.423 locuitori, 1.304.899 Români, (deci 50.1%), 968.371 Unguri (deci 37,2%) şi 72.108 Germani, iar nouă ne-au rămas 3.409.834 locuitori, dintre care 2.144.777 Români, (64.8%) 488.679 Germani şi 462.422 Unguri (abia 14%).

Din concluzile trase de autor din aceste cifre, reţinem că «Românii constitue majoritatea populaţiei în fiecare din cele două jumătăţi ale Transilvaniei. Construcţia etnică a acestei provincii este în aşa măsură caracterizată de predominanţa elementului românesc, încât oricum s'ar încerca a se trasa o altă frontieră, pentru a izola pe Secui şi pe ceilalţi Unguri din Ardeal, nu se poate înlătura majoritatea românească nici în ansamblul teritoriului delimitat, nici pe unităţi geografice sau administrative mai mici». Şi deşi Ungurii nu se cifrează la mai mult ca 22.4% din întreaga populaţie a acestei provincii, ei au obţinut totuşi 41% din teritoriu şi 42.6% din populaţia ei». Iar în ce priveşte noua frontieră, ea taie, în afară de regiunea secuiască, numai în trup românesc. Dar noua graniţă «a lăsat stăpânirii maghiare două blocuri omogene ale Românilor: primul format din populaţia judeţelor Maramureş, Năsăud, Satu Mare şi Someş cu mai mult de o jumătate milion de suflete româneşti, bloc mai puternic prin urmare ca toată secuimea, iar al doilea din judeţele Bihor, Sălaj, Cluj şi Mureş cu o populaţie românească de 650.000 suflete. Aceste mase compacte, care la Nord-est au comunicaţie directă cu Moldova, iar la Sud-vest se sprijină pe ţinuturi curat româneşti din Ardeal, fiind organic legate laolaltă, vor putea şi vor şti să reziste oricărei apăsări ungureşti».

LITERATURA POATE FI INDRUMATĂ? Primul număr al noii reviste catolice franceze «Cité nouvelle» aduce între altele un articol, semnat de L. Barjon, despre literatura dirijată. Profitând de durerosul prezent, care în Franţa cheamă în faţa răspunderii atâtea culpabilităţi, L. Barjon atacă literatura de inspiraţie morbidă, la modă în cursul ultimilor treizeci de ani, care a contribuit la desrădăcinarea mintală, mai ales a tineretului. Autorul îl vede pe scriitor tributar mediului în care trăeşte, «stării sufleteşi a poporului căruia îi aparţine şi atmosferei pe care o respiră», — opera literară fiind reflexul epocii — dar crede că scriitorul are posibilitatea să devină stăpânul societăţii. Funcţia sa receptivă e însoţită de o forţă selectivă, capabilă de a-l face mai mult sau mai puţin primitor al valurilor variate, care îi solicită atenţia. Gângăvirii timide a unui sentiment incert, el îi poate conferi prestigiul autoritar al talentului. «Ecou sonor, scriitorul este însă şi mag». In concertul lumii, el poate face să se audă o voce, neascultată înainte, pe care s'o impună victorios societăţii. Dar a recunoaşte scriitorului această nobilă misiune, înseamnă a-l pune totodată în faţa unei indiscutabile responsabilităţi. «Scriitorul, prin simplul fapt că scrie şi că înţelege deci să fie citit, devine răspunzător înaintea societăţii de influenţa fericită sau nefastă pe care o exercită». In consecinţă «oricât de sus ar fi plasat pe scara valorilor de schimb, comerţul literar (trebue să i se dea acest nume — adaugă autorul — fiindcă opera literară se vinde şi se cumpără) nu poate să scape controlului pe care, în mod legitim, deşi cu mijloace diferite, statul trebue să-l exercite în toate domeniile, din momentul în care un interes general o cere. Statul va trebui desigur să se ferească de orice amestec indiscret sau abuziv într'un domeniu care nu e direct al său, dar el nu poate să se desintereseze de repercusiunile pe care le-ar produce asupra mentalităţii publice răspândirea cutărei sau cutărei opere».

Intrucât o presiune exercitată din afară asupra scriitorului e imposibilă, L. Barjon crede că soluţia acestei probleme o dă disciplina personală a scriitorului, pentrucă «în nici un alt domeniu mai mult decât al artei, libertate nu înseamnă anarhie. Dacă e adevărat că într'un fel, asemenea albinei sburând din floare în floare, scriitorul are dreptul să-şi adune mierea din toate sucurile şi că nu există obiect pe care să-l numim *a priori* materie interzisă inspiraţiei sale, el n'are totuşi libertatea de a se lăsa fără control inspiraţiei care-l posedă». In urma acestor afirmaţii, concluzia autorului cade drastică: «Piară arta decadenţilor, dacă cu acest preţ putem evita decadenţa».

VALOAREA FUNCŢIONALĂ A NEOLOGISMULUI. In cadrul studiului său despre expresivitatea limbii române, domnul prof. D. Caracostea a publicat de curând un substanţial fragment despre valoarea funcţională a neologismului. Plecând dela observaţia faptului că, mai ales în cercul gândirist, în limba unui Nichifor Crainic de pildă, termenii vechi, cu mireasma lor arhaică, găsesc o nouă valorificare, participând la exprimarea unei ideologii moderne, domnul Caracostea conclude că «este posibilă o expresie de sinteză între părţile până acum ocolite ale tradiţiei noastre şi spiritul modern», fapt care «va conta mult în istoria literaturii» româneşti. «Aceste noi forme de autohtonism verbal afirmat în plină expansiune neologistă adaogă un nou aspect la o trăsătură originală a expresiei româneşti. Este ceea ce am numit legea alternanţei în desvoltarea poeziei noastre: orice evoluţie în sens modern aduce după sine instinctiv o încleştare în autohtonism». E un proces pe care autorul îl semnalează şi în trecutul nostru literar: «Intru cât mai toţi marii noştri scriitori, dela Budai-Deleanu, până la Alecsandri şi Eminescu, au fost bilingvi, adesea în expresia lor fondul străvechi românesc este în rodnică luptă cu valorile expresive ale altor limbi». Pledând, în procesul dintre purismul autohton şi cultul neologismului, pentru o necesară sinteză, domnul Caracostea conchide că «o parte din farmecul limbii noastre stă în faptul că nu putem fi nici simplă limbă a naturii necultivate, nici searbădă plantă de seră, ci făurim un instrument armonic, în care ambele elemente să fie strâns contopite, cum n'ar putea face niciodată un compromis eclectic».

CONDICA HAŢEGULUI. Un volum de documente, pe care Academia Română a trebuit să-l dea la tipar „fără ultima revizie a autorului", este *Un oraş românesc din Ardeal. Condica Haţegului*, publicat, cu o introducere, de N. Iorga. Din această condică se poate constata „paritatea constituţională a Românilor, totdea' una liberi în cuprinsul ţinutului însuşi, ca şi în acela vecin al Inidoarei" (Hunedoarei), sub regimul unguresc. Documentele merg dela anul 1725 până la 1847, către care dată oraşul grănicieresc Haţeg începe a-şi pierde din autonomie, din cauza înăspririi politicii de maghiarizare a guvernului din Budapesta.

Ion Ştefan

PROPAGANDA NOASTRĂ IN ITALIA. Fără vreun spirit de exigenţă abstractă, adică fără acea pornire de a deprecia şi de a nega anumite lucruri, pentrucă ele nu sunt atât de bine făcute pe cât simţim noi că ar putea să fie comparându-le cu termenul lor cel mai bun, cu limita lor cea mai perfectă, ignorând împrejurările şi piedicile concrete, sărind peste acestea, se poate totuşi susţine cu seninătate că propaganda noastră în Italia este sub orice apreciere. Nu odată, ci de mai multe ori, ne-am oprit prudenţi asupra ei, căutând să cercetăm cu înţelegere şi cumpănire faptele, pentru a nu nedreptăţi, dintr'o datorie de obiectivitate intimă, pe nimeni, spre a găsi ceva. Dar n'am putut găsi decât puţine lucruri şi acelea fără merit.

Italia este ţara unde clasa cultă, atât de numeroasă, pune mai multă greutate ca oriunde pe prestigiul specific al spiritului unui popor străin, pe valorile lui serioase, dincolo de orice aspect care izbeşte ochii, dincolo de orice siluire şi exasperare coloristică a unora din aceste valori şi nu a celor mai reprezentative. Literatura noastră, o mai exactă înfăţişare a orientării vieţii noastre culturale şi a spiritului istoriei noastre moderne şi mai presus de toate o combatere a propagandei Ungariei, a afirmaţiilor cu strâmbătate sau de-a dreptul insolente ale vecinului care nu vrea să se potolească — nu avem în Italia.

Trăim cu totul în surdină, în auzul, aşa de bun totuşi al poporului italian, avem, în faţa acestui popor, un chip actual foarte aproximativ.

Nu e nevoe ca propaganda românească să imite pe aceea a duşmanului şi să învinuim guvernele româneşti că n'au înlesnit, cum se zice despre vecinul nostru, apariţia unui anumit tip de meretrix pellegrina investită cu misiunea de a convinge intimitatea cea mai echivocă a marelui prieten străin. Nu e nevoe să combatem jocurile ungureşti dela varieteurile din Milano şi Torino cu echipe de propagandă travestite în jucători de «bătute» şi de «brâuri» pentru a da pe loc răspunsul nostru în faţa publicului italian neştiutor că ducându-se la spectacol e chemat să se ocupe de politica externă. Putem face lucruri mult mai simple, mai puţin ridicole, mai uşoare chiar, dar mult mai de greutate. Să le facem însă, să le facem odată.

Italia este condusă de elite ale inteligenţei şi ale energiei şi acestea trebuesc solicitate. Poporul de jos, în unele locuri, prin informaţii directe ale Italienilor care au muncit în ţara noastră, prin amintiri ale războiului trecut, prin alte mijloace particulare poporului dar nu lipsite de valoare, manifestă uneori un adevărat şi surprinzător ataşament pentru poporul român.

Dacă elitele trebuesc solicitate, tocmai de ele ţinem seama mai puţin, tocmai lor ne prezentăm într'o formă mediocră, secundară, superficială, vrednică de dispreţuit.

Propaganda românească în Italia trebue să facă un necruţător bilanţ critic al celor mai mărunte şi celor câteva mai însemnate poziţii câştigate şi în rândul al doilea trebue să realizeze o acţiune minimă şi imediată de prezentare a ţării noastre, în valorile ei cele mai alese şi în documentări de greutate ale drepturilor noastre. Timpul şi evenimentele grăbesc vertiginos această întreprindere. Graba lor ne va depăşi, poate. Dar momentul nu e pierdut nici odată. Să vie, însă...

Avem în Italia o simpatie reală şi preţioasă a poporului în general, avem prietenia unor însemnate personalităţi culturale şi înclinarea favorabilă a unor personalităţi politice de mâna întâi, cu care unii Români întreţin individual legături de prietenie, avem o serie de cercetători italieni tineri serios şi sincer curioşi de fenomenul nostru literar şi istoric, politic şi cultural, avem o bază de legături directe şi temeinice în acelaş sens, în misiunea culturală italiană din România.

Toate acestea se înserează apoi pe alte «poziţii» de ordin mai adânc şi mai general, istoric, spiritual şi politic: tradiţii din epoca de renaştere a celor două naţiuni, comunitatea de origină şi rasă, care a fost pusă în valoare sub o formă aşa de romantică, însfârşit alăturarea politică actuală. Toate aceste «poziţii» sunt însă — în materie de propagandă — vacante de orice acţiune din partea noastră.

Cu ce dovedim propaganda şi contra-propaganda noastră de până acum, în Italia?

Este necesară o coordonare a tuturor factorilor mai mari şi mai mici de propagandă care ne stau la îndemână, în Italia, o identificare cât mai completă a lor, o sporire a mijloacelor lor de a ne fi folositori; paralel cu aceasta e nevoe de o acţiune nouă: prin relaţii de presă şi culturale, câteva traduceri şi tipărituri de calitate bună, toate făcute după un plan esenţial şi cu aplicare imediată. Trebuesc înfăţişate un număr de opere clasice româneşti, câteva lucrări de gândire românească tipică sau câteva studii monografice de înfăţişare a unor spirite moderne (poeţi, gânditori sau poeţi şi gânditori). Avem de exemplu o gândire modernă ortodoxă de izvor spiritual tipic românesc, care ne poate defini şi prezenta, originală şi mai pură decât aceea a unui Berdiaeff. Avem o literatură narativă modernă (Liviu Rebreanu, Gib. I. Mihăescu, Ionel Teodoreanu, Pavel Dan, G. M. Zamfirescu) care poate câştiga singură interesul public. Avem câteva opere muzicale româneşti. Avem sculptori şi pictori tineri, puţini dar buni.

Ardealul românesc poate fi prezentat nu numai în sumare studii statistice şi istorice, ci în diferitele lui aspecte — etnografic, poetic, istoric, demografic — în care să se toarne, să se urmărească de cercetătorul respectiv, bine ales, esenţa spirituală care defineşte acel aspect.

O asemenea prezentare nu poate să nu atragă atenţia elitelor responsabile italiene. Dacă se afirmă că lipsesc mijloacele materiale pentru această acţiune, nu vedem cetăţeanul român conştient care să nu accepte să le suporte, la temperatura înaltă a acestor împrejurări, când eforturile trebuesc sporite până la sacrificiu. Iar «devizul» unei asemenea acţiuni se poate evalua cu precizie dinainte.

Dragoş Vrânceanu

PROPUNEREA LUI GABOR DIN ODORHEI. Ziarul «Magyar Nemzet» publică un articol semnat numai «Gabor din Odorhei» care, prezentând un plan de expansiune teritorială a populaţiei maghiare din Ardeal, propune să se creeze un coridor populat de Unguri între secuime şi şesul unguresc.

Propunerea aceasta nu este mai puţin vrednică de reţinut fiindcă vine din partea unui oarecare Gabor din Odorhei. Dimpotrivă. Gura păcătosului (de Gabor) adevăr grăeşte. Ziarul «Magyar Nemzet» deasemenea. Ei recunosc că şesul unguresc este despărţit complet de secuime prin fiinţa poporului românesc şi propun ca un coridor creiat artificial printr'o colonizare ungurească, să străpungă rândurile de baştină ale poporului românesc pentru a face legătura dintre pustă şi ţinutul Secuilor. Este recunoscută în modul cel mai repede cu putinţă, inconsistenţa şi inexistenţa Ungurilor din Ardeal, dela marginea şesului unguresc până la hotarul ţării Secuilor.

Numeroase sunt indiciile unei importante şi întârziate constatări, care emoţionează dela o vreme pe Unguri: aceea că baza lor în Transilvania este cu totul şubredă, dezastruos de anemică în raport cu ambiţia lor de a socoti Ardealul ţară maghiară. In altă parte arătam că ei încearcă reorganizarea în presă a unei doctrine anacronice, de reminiscenţă habsburgică, după care naţiunea maghiară nu trebue considerată ca o naţiune etnică, ci ca o coexistenţă de grupuri etnice, care se nutresc din «ideia maghiară». Urmaşi ai magnaţilor dela curtea din Viena, nemeşii care conduc Ungaria de astăzi nu se pot despărţi de un fel de ideie supra-naţională cu care, cei dintâi, justificau împăratului în acelaş timp misiunea domniei cesaro-crăeşti şi patima lor oligarhică supra-naţională. «Ideia maghiară» pusă în circulaţie de însuşi fostul preşedinte de consiliu, nu este decât o reeditare comică, absurdă şi trufaşe, îmbrăcată în haina unui spirit de conciliere nesincer, a ideii habsburgice pe care Aurel C. Popovici a încercat, documentat şi ingenios, să o susţină tocmai pentru a o separa de «ideia maghiară», pe care curtenii unguri ai Impăratului căutau s'o infiltreze în sistemul dualist.

Văzută însă în lumina vremii de astăzi, această «ideie maghiară», care vrea să fie supranaţională, ascunde altceva, o constatare tristă şi iritantă pentru Unguri: verificarea slăbiciunii lor complete şi a superficialităţii lor vitale în Ardeal, constatare experimentată în timpul stăpânirii româneşti. Iluzia şovinistă a predominării lor în Ardeal a fost spulberată de însăş uşurinţa naturală, rezultată din caracterul naţional al Transilvaniei, cu care stăpânirea românească a funcţionat dela 1919 până la 1940, fără ca obstacolul realităţii etnice maghiare să se simtă altfel decât prin câteva discursuri parlamentare fără ecou. Ungurii văd, odată mai mult, cu nelinişte, că una este «Ardealul sfântului Ştefan», Ardealul ca domeniu feudal de stat, şi altceva este «Ardealul unguresc», ca pământ etnic maghiar.

Gabor din Odorhei, în limbajul simplist al propunerii lui, vrea să reînoade istoria maghiară tocmai dela sf. Ştefan, vrea să caute o soluţie de a trece cât mai repede dela Ardealul ca domeniu feudal, care nu se mai poate susţine, la un Ardeal cu ceva mai mulţi Unguri, fie ei chiar mai puţini deocamdată şi puşi pe două rânduri, formând un coridor, dela Odorhei până la Seghedin. Poatecă Gabor din Odorhei se închipue chiar, în sinea lui (şi faţă de grandomania care stăpâneşte spiritul maghiar, dece acest lucru n'ar fi cu putinţă?) ca un urmaş al Sfântului Ştefan.

Dragoş Vrânceanu

MINORITATEA MAGHIARĂ. O dovadă reală despre felul binevoitor cum am înţeles să sprijinim, — după toate cele întâmplate, — desvoltarea spirituală a minorităţii maghiare dela noi, pot să o formeze câteva date statistice publicate în revista «Külügyi Szemle» (an. XVII. No. 2, Martie 1941, p. 180). Această revistă arată că după trecerea primelor tensiuni, ungurimea din România s'a reorganizat şi a început să se conducă după noile împrejurări politice, având ca principale puncte de sprijin toate bisericile şi şcolile. Dintre comunităţile religioase ungare, cea mai importantă este cea reformată. Din 597 comune reformate, au rămas în România 195, având fiecare câte un preot. Comunitatea unitară a fost împărţită în două. Academia teologică şi cele două licee unitariene au rămas în Ungaria, pe când în România sunt 49 comune unitariene, cu vreo 40.000 de credincioşi, care vor trebui să se reorganizeze. Cea mai mică schimbare a fost aceea întâmplată în sânul comunităţii evanghelice, unde din 23 de comune numai 4 au căzut în Ungaria, pe când în România au rămas 19, cu vreo 30.000 de suflete. Revista dă o statistică amănunţită a şcolilor ungare din România. Sunt 9 grădini de copii cu 11 educatori, apoi 220 de şcoli primare cu 366 învăţători, dintre care 58 şcoli romano-catolice, 149 reformate, 8 unitare şi 5 luterane (în plus două şcoli primare romano-catolice cu limba de predare germană). Mai există 19 şcoli secundare, între care: opt licee, două şcoli normale, trei şcoli comerciale şi două şcoli agricole, având în total 231 de profesori. Impresionant număr pentru o populaţie de patru ori mai mică decât aceea a Românilor din Ardealul cedat. Câte şcoli româneşti funcţionează azi acolo, în acel teritoriu în care Românii formează majoritatea populaţiei? Dar revista maghiară nu-şi pune această întrebare. In privinţa presei ungare se spune că din cele 10 ziare şi 41 de periodice câte erau la 25 Septembrie 1940, n'a rămas decât ziarul «Déli Hirlap» şi nici acesta nu mai apare din Decembrie 1940. Afirmaţie inexactă dealtfel, întrucât «Déli Hirlap» apare şi azi. Pe lângă aceasta, ar fi fost oprite şi celelalte periodice, neputând să apară decât «Magyar Kisebsség» a lui E. Jakabffy, la Lugoj. Iarăşi ne întrebăm: Câte ziare româneşti apar în cuprinsul Ardealului cedat la o populaţie de patru ori mai mare decât aceea a Ungurilor din România de azi? Răspunsul e cunoscut. Toleranţa românească este aceeaşi ca mai înainte.

Caius Jiga

ROMÂNII DIN SERBIA. Acum, tradiţionala noastră indolenţă şi epoca de triste compromisuri au trecut. Viforul abătut peste Ţară ne-a învăţat să fim tari. E timpul să rostim răspicat durerile noastre. Mila e un sentiment care pogoară: *a majore ad minorem perfectionem* — zice Spinoza. In orele noastre de durere, n'am provocat mila, — necum actul de solidaritate — al acelora cari, probabil, ni-l datorau. E timpul să rostim adevărurile crude. Şi unul din cele mai crude e situaţia minorităţii noastre din Serbia.

Românii din Serbia sunt grupaţi în trei regiuni.

I. Intâiul grup e format de *Românii din Timoc* — anticul Timacus al Daciei lui Aurelian. Numărul lor oficial, constatat de Sârbi cu prilejul a trei recensăminturi era:

1886	127.255
1894	149.559
1921	145.028

Analiza acestor cifre arată în ce măsură ele desfigurează realitatea. Intr'adevăr, aplicând întâiei cifre coeficientul de natalitate al poporului românesc, am obţine azi un număr de 259.651 de Români.

Profesorul bulgar St. Romanschi redă, în statistica sa o cifră apropiată de aceasta. El constata, în 1916, prezenţa în Timoc a 181.696 Români. Cifra reală a populaţiei româneşti, în această regiune, — şi constatările profesorului italian Atilio Tamaro o confirmă — este însă de 469.210. Ea rezultă din cercetări riguroase, întreprinse cu colaborarea intelectualilor români din această regiune în 1931.

O datorăm — ca şi alte detalii din însemnarea noastră, — domnului Florea Florescu, luptător pasionat pentru cauza Românilor de pe aceste meleaguri.

Această cifră se distribue astfel:

Moravsca	380.109
Dunavsca	79.002
Dravsca	6.633
Zetsca	2.466
	468.210

II. Al doilea grup e format de Românii din porţiunea Banatului atribuit Serbiei. Sunt cel puţin 130.000 — dacă ne conformăm statisticei oficiale ungare din 1910 şi 90.399, dacă ne conformăm celei sârbeşti. Preferăm, natural, minciuna cea mai puţin gravă.

III. Al treilea grup e format de Românii din Macedonia atribuită Serbiei în 1913. Sunt 170.000 în regiunea Bitoliei, a Scopiei şi în Cruşova, ameninţaţi — din cauza marei lor dispersiuni — să-şi piardă naţionalitatea.

Să recapitulăm:

In Timoc	468.210
In Banat	130.000
In Macedonia	170.000
	769.210

Toţi aceşti Români — afară de cei din Banat, cărora li s'au concedat, în 1934, pe baza unei convenţii de reciprocitate, câteva şcoale — sunt lipsiţi de dreptul elementar de a se manifesta ca Români. Ei formează cel mai mare grup etnic din cuprinsul Serbiei. Să facem ca doleanţele lor să răsbată departe.

Popoarele cari ne înconjoară şi-au făcut o stranie specialitate în a desnaţionaliza pe Români. E timpul să opunem tuturor o vastă acţiune de *restitutio in integrum*.

SĂ AMINTIM acelora cari fac şi desfac destinele lumii, cât de armonios — geografic — se defineau în spaţiul românesc Banatul — «Valachia Citerior» — Oltenia şi Timocul, unite într'un singur corp, sub sceptrul chesaro-crăiesc, între 1718 şi 1739.

Ceeace a determinat desigur configuraţia acestei nouei provincii n'a putut fi decât aspectul solidar al poporului care vieţuia într'însa.

Dan Botta

BISMARCK ŞI IDEIA DE IMPERIU. Caetul pe Februarie al revistei «Die neue Rundschau» începe cu un studiu al lui Ulrich v. Hassell despre «Bismark şi ideea de imperiu». Forţa mistică a acestei noţiuni, dătătoare de năzuinţe de putere şi stăpânire, a cucerit şi pe Luther însuşi, care'n «Tatăl nostru» nu traduce în limba germană «Christu-Pantokreator» prin «Iegat» sau «stăpânire» ci prin cuvântul «împărăţie».

Apoi, Bismark este arătat în toată evoluţia lui în raport cu această idee, până la realizarea definitivă a imperiului german. Lupta lui dusă pentru «deutsche Einheit», toate piedicile, toate opoziţiile; şi peste toate biruinţa finală a ideii de imperiu. Este subliniată atitudinea şi precizia politică a lui Bismark, care dorea mai întâiu consolidarea Prusiei şi prin ea unitatea germană.

Iar când Austria n'a putut intra în imperiu, se ştie că Bismarck fusese decis să realizeze totul după formula lui, scrisă într'o epistolă către soţia sa, la 27 August 1849: «problema se va decide în diplomaţie şi pe câmpul de luptă».

Autorul arată apoi toate fluctuaţiile diplomatice şi toată conjunctura care a determinat consolidarea imperiului german.

Şi închee, transpunând viziunea imperială a lui Bismarck în actualitate:

«Valabilitatea însă a fundamentelor politicei lui Bismarck şi întrebuinţarea ei ca funcţiune a imperiului în colectivitatea europeană rămâne şi'n noua conjunctură de nesdruncinat».

V. Beneş

TEODOR MURĂŞANU. Se cuvine să stăruim în aceste note, la acest început, pe care-l visăm un zbor înalt, asupra acestui nume.

Pe profesorul Teodor Murăşanu l-am cunoscut la Turda, acasă la dânsul, într'o atmosferă de biserică, între cărţi. Am avut imediat senzaţia alpiniştilor ce parcurg un mediu curat şi înalt. Acolo unde cineva gândeşte şi visează, atmosfera capătă o solemnitate ciudată şi parecă obiectele ascultă poleite de aurul visului. Il cunoşteam mai demult din paginile «Abecedarului» unde se străduia alături de crainicii primăverii literare ardelene Emil Giurgiuca şi neuitatul George Boldea. După ce «Abecedarul», această floare de Aprilie, cu arome atât de puternice, s'a stins, poetul Teodor Murăşanu a scos «Paginile Literare» ce continuă a apărea şi acum. Noi îi dorim o viaţă fără oprire, şi o căutare neobosită şi norocoasă după filoanele de aur din acel adânc suflet ardelean. Dispariţia atâtor publicaţii ardeleneşti trebue să fie compensată de «Pagini Literare». Dorim poetului Murăşanu să răspundă din plin acestei sarcini grele dar frumoase.

MIRON NEAGU. Nu vom putea impune respect vecinilor noştri şi celor ce trăesc printre noi decât în măsura în care ataşamentul nostru de valorile spiritului va fi dovedit cu instituţii de cultură menite a-l valorifica. Să nu ne complacem în cârpeli, să nu aşezăm, în erarhia necesităţilor statului, capitolul cărţii la sfârşit.

Un prieten pe care nu-l numesc — e prea modest şi prea serios ca să ţină la vanităţi, mărunte — visa pentru Cluj un palat al cărţii, un bastion al spiritului românesc, cuprinzând o editură bine utilată, săli de expoziţii, bibliotecă, etc. Timpurile i-au fost neprielnice, dar cred că nu va renunţa niciodată la acel proect. Când vom învăţa oare că armele spiritului niciodată nu ruginesc şi că investiţiile menite a le crea aduc beneficii fabuloase? Aceasta vizează natural pe omul de stat. Totuşi în Ardeal, din iniţiativă particulară, a luat naştere editura «Miron Neagu» care a consacrat aproape toate valorile tinerei mişcări literare ardelene.

Fiecare carte apărută în această editură a adus pe buzele tuturor celor ce ştiu să vadă cuvinte de laudă şi de încurajare. Dorim editurii «Miron Neagu» să poată continua pe drumul început, mai ales în această vremelnică întunecare a cerului românesc.

POETUL V. VOICULESCU. Relevăm frumosul poem «Inscripţie pe uşa unui atelier de artist» al poetului V. Voiculescu, apărut în Revista Fundaţiilor Regale.

Se cântă aici singurătatea creatoare a artistului închis între cărţi şi obiecte familiare. Toate amănuntele dintr'un interior unde se visează participă cu o prezenţă tăcută, prietenoasă, la sbuciumul din care va naşte o nouă lume. Evocate din neant, ideile se convertesc lent sub magica putere a creatorului în forme văzute sau auzite. Această minune vrăjeşte materia, o face părtaşe la miracol. Fragil diamant, în scânteierea sa de început, visul, trebue ferit de intruşi, de accidentele lumii din afară. De câte ori din silueta sveltă a minunii nu mai rămâne decât o pulbere uşoară de aur sau sdrenţele aripilor unui fluture de April, când strada, prin nu interesează ce nechemat, năvăleşte în această seră unde răsar florile cerului! Uneori, după o intimitate prelungită cu nălucile inimii sau ale spiritului, cuvintele, ca nişte pasări obosite, nu mai ascultă îndemnurile sborului, culoarea nu mai capteaza focul, dalta nu mai găseşte linia visată; atunci el va lăsa uneltele să se odihnească şi va ieşi «sus la vasta vitrină a visării». Ochiul interior va surprinde atunci, fără a interveni în acest joc ciudat, cum cu o graţie aeriană vechi obsesii se amestecă cu trăsături destinse, se fac o lume, în beatitudinea ce le-o dă apropierea momentului când în inimile lor albe, el va turna un sânge cald iar aripilor le va da un penaj scânteetor.

Citàm poezia în întregime:

Oricine vrea mă'mpinge şi intră, om sau vânt:
Sunt rana vie-a casei în zidul de-apărare,
Nu m'a deschis vreodată un geniu sau un sfânt
Cu orice pas de-afară pătrunde-o destrămare.

Să nu mai bată nimeni în pieptul meu de-acum.
Nu mai mă dau în lături supusă şi sfioasă,
In loc de zâmbet lacăt strigoilor din drum,
Mă ţintuesc să-mi apăr stăpânul scump din casă.

Să-şi scoată avuţia prin goalele 'ncăperi,
S'a strâns în el minunea pământului şi a mării..
Şi când avar de sine vrea alte mângâieri
Să iasă sus la vasta vitrină a visării.

TIMPUL LA ŢĂRANUL ROMÂN. este titlul unui studiu al domnului Ernest Bernea.

Pentru a înţelege timpul la ţăranul român trebue părăsit punctul de vedere fizico-matematic. La ţăran timpul e concret colorat şi activ, «legat de o viziune de viaţă religioasă şi magică». O dată oarecare din calendar nu evocă nimic pentru ţăran; dar când spune «Gerar», «Circşar», sau «Brumărel» pentru el sunt mult mai cuprinzătoare decât Mai, Iunie, Octombrie. Pe când «timpul fizicei-matematice e alcătuit din mărimi, din unităţi definite prin lungimea lor şi prin raportarea continuă care se face la o măsură oarecare, în judecăţile pe care le face ţăranul român intră elemente noi în joc: el are zile bune şi rele etc.»; noţiunea de cantitate e înlocuită cu cea de calitate. De aici derivă caracterele timpului la ţăran:

1) Eterogen — datele şi perioadele timpului fiind realităţi concrete, av.nd însuşiri deosebite, timpul nu mai poate avea înfăţişarea a ceva unitar.

2) Discontinuu. Fiind alcătuit din unităţi organice şi eterogene, acest timp suferă din loc în loc opriri obicinuite marcate de sărbători exprimate nu prin mărimi ci prin însuşiri particulare şi diferenţiale

Timpul ţăranului român, concret şi organic, nu suportă schimbări de niciun fel. Nu suportă adecă schimbări întemeiate matematic. Exemplu: turburările cu calendarul, etc.

Ion Bălan

TRAGEDIA UNEI ŞCOLI ROMÂNEŞTI. Despre nefericita soartă a liceului grănicieresc din Năsăud domnul V. Bichigean, scrie cuvinte pline de durere (Ardealul I, 9). Infiinţat în anul 1863 de urmaşii «cătanelor negre» — cum îi numeşte Napoleon I pe falnicii grăniceri năsăudeni — din fondurile averilor lor proprii, «acest liceu a fost peste trei sferturi de veac isvorul dătător de apă vie românească, la care s'au adăpat generaţii nenumărate de Români nu numai din acea regiune ci chiar şi din Banat şi din Bucovina». Această şcoală la care au învăţat părinţii şi fraţii noştri mai mari ne-a fost luată de Unguri, ca limba românească să nu mai răsune în încăperile ei, ca să se stingă ultima lumină în noaptea dela Nord. Un act imprudent, etatizarea lui de către guvernele române, a dus la acest lucreros sfârşit — liceul fiind decretat liceu de stat maghiar — tocmai în anii în care urma să-şi serbeze a 75-a aniversare. Cu câtă amară revoltă scrie apoi domnul V. Bichigean în articolul său despre strâmtul orizont al publicului şi al presei noastre de azi, despre vinovata lor nepăsare la această durere românească. Şi fostul director al mândrului liceu grănicieresc din Năsăud închee cu aceste cuvinte: «Indurăm în tăcere această profanare a unui vechi altar de cultură românească. Credem însă ca şi vechii Eleni, că zeiţa Nemesis care veghiază la echilibrul acestei lumi şi loveşte pe cel nemernic şi îngâmfat în lumea fericirii, va împinge la timpul său limba balanţei spre partea nedreptăţită».

UNGURII VALAHI. Chiar pentru etnografii şi istoricii maghiari majoritatea absolută a Românilor din Transilvania este un adevăr incontestabil. Mai nou însă ei îşi bat capul să dea o explicaţie acestui fapt, Şi Kászonyi Ferencz autorul studiului intitulat Ungurii valahi (Magyar Szemle XXXIX 5) este unul dintre aceştia. Deşi în cursul veacurilor pătura populaţiei maghiare a fost regenerată de elemente româneşti — semn de participare prea naturală la istoria Ungurilor, zice d. Kászonnyi Ferencz — în pofida tuturor pierderilor noastre, Românii sunt totuşi mult mai mulţi decât Ungurii în Transilvania. Dacă savantul din d. Kászonyi o-coleşte singurul răspuns posibil acela pe care orice hartă etnografică ţi-l aruncă în ochi, că Ungurii sunt un popor de infiltraţie printre Români, problema e luată în primire de şovinul din domnia sa. O bună parte a populaţiei maghiare, din cauze economice şi nicidecum din pricina vitalităţii limbii române, — susţine d. Kászonyi ofensat de ipoteza din urmă, — s'a pierdut printre Români. O seamă de elemente plebee ajunse la sapă de lemn după pustiirea dela Mohaci, au luat lumea în cap, sau pornite pe tâlhărie şi având tot interesul să-şi ascundă originea, s'au pierdut printre Români. «Cei câţiva ani de stăpânire turcească au fost deajuns — spune autorul — ca populaţia ungurească din jurul Jiboului şi al Ciaki-Gârbăului să devină greco-ortodoxă sau valahă. Noţiunea de valah nu însemna limbă, naţionalitate. Erau valahi pentrucă erau nişte oameni fără un cămin al lor, oameni săraci, precum ţiganul valah nu e valah pentrucă vorbeşte româneşte ci pentrucă trăeşte într'o formă de viaţă nomadă». Această părere despre Români am mai întâlnit-o în literatura de propagandă ungurească. Nu mai departe, în recenta carte despre Ardeal, al cărui prim capitol a fost scris de contele Teleki, şi care ne prezintă străinătăţii ca atare, înfăţişând cu titlul de români câteva tipuri de ţigani îmbrăcaţi în port năsăudean. Noroc că în aceeaşi carte un prea frumos portret al regelui Matei Corvinul spulberă singur calomnia. Aşadar la o treaptă cu tâlharii — şi cu naţiunile inferioare.

«După mine — zice d. Kászonyi — majoritatea Românilor în Ardeal este doar o iluzie. Religia nu face pe nimeni Ungur sau Valah. In definitiv chiar limba nu e un indiciu distinctiv al unei naţiuni. Limba este şi ea doar o proprietate a unui popor printre multe altele. Ardealul s'a valahizat nu pentru că vitalitatea limbei române ar fi mai puternică, ci pentrucă contingentul cel mai mare al populaţiei valahe din Ardeal l-au dat Ungurii scăpătaţi în vremuri grele». Şi savantul maghiar aseamănă acest proces cu acela prin care porumbeii de rasă devin porumbei domestici. Există aşadar o seamă de Unguri valahi, dovadă numărul mare al numelor de familie ungureşti la Români. Şi d. Kászonyi propune în locul hărţii etnografice o hartă statistică a numelor ungureşti singura valabilă pentru a putea aprecia caracterul unguresc al Ardealului. Perfidie fără seamăn! După ce stăpânirea maghiară veacuri dearândul, prin organele sale administrative, prin şcoli şi prin toate instituţiile sale şovine, a tradus numele româneşti ale Românilor sau a turanizat sunetele lor latine — căci există sonuri pentru care alfabetul maghiar n'are litere — acuma pe acest abuz de forţă cu care ne-au încălcat proprietatea cea mai nobilă, perfidia ungurească construeşte teorii cu care să lovească tot în noi.

Emil Giurgiuca

DACIA

COMITETUL DE DIRECŢIE

OCTAVIAN C. TĂSLĂUANU
DAN BOTTA
EMIL GIURGIUCA

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA:
STR. DIONISIE 65, BUCUREŞTI, II.
Tel. 2.36.38.

ABONAMENTUL PE ŞASE LUNI:

PENTRU PARTICULARI: 150 LEI
PENTRU INSTITUŢII: 500 LEI
PENTRU SPRIJINITORI: 1000 LEI

10 LEI EXEMPLARUL

„BUCOVINA" I. E. TOROUŢIU, BUCUREŞTI